

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК:

ПОГОДЖЕНО
Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

_____ **Інна САВИЦЬКА**
“___” листопада 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
педагогіки

_____ **Руслан СОПІВНИК**
“___” листопада 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**На тему: «ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ НУБІП УКРАЇНИ)»**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма: «Педагогіка вищої школи»
Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми

к. пед. н.
(науковий ступінь та вчене звання)

_____ (підпис)

Лідія ЧЕРЕДНИК
(ПІБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

к.пед.н.
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис)

_____ **Ольга Сирожко**
(ПІБ)

Виконав

Олександр Дьомін

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

Д-р пед. наук, проф. _____ **Руслан СОПІВНИК**

«10» жовтня 2023 року

З А В Д А Н Н Я

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

Дьоміну Олександр Олександровичу

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Тема магістерської роботи: «Формування патріотизму студентів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України)».

Затверджена наказом ректора НУБіП України від 14.04.2023 р. № 278 «З».

Термін подання завершеної роботи на кафедру «10» листопада 2024 року.

Вихідні дані до магістерської роботи: Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти XXI ст., Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2027 року; посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Патріотичне виховання як актуальний напрям формування особистісних цінностей сучасної студентської молоді.
2. Система патріотичного виховання Національного університету біоресурсів і природокористування України.
3. Методика формування патріотизму студентів закладів вищої освіти.

Дата видачі завдання: 10. 10. 2023 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____ **Ольга Сирожко**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Завдання прийняв до виконання _____ **Олександр Дьомін**
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота за темою «Формування патріотизму студентів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України)» присвячена одному із важливих питань сучасної вищої школи – вихованню патріотизму як складовій частині світогляду студента та його ставленню до України, інших народів і націй, національних святинь, посиленню любові своєї країни, мови, почуттю відповідальності за її незалежність, збереженню духовних і матеріальних цінностей.

Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (78) та 1 додатку. У роботі є 3 таблиці. Основний обсяг роботи складає 96 сторінок.

Розділ перший «Патріотичне виховання як актуальний напрям формування особистісних цінностей сучасної студентської молоді» розкриває патріотичне виховання студентської молоді як філософську та психолого-педагогічну проблему та освітньо-виховне середовище університету як засіб патріотичного виховання студентської молоді.

У розділі другому «Система патріотичного виховання Національного університету біоресурсів і природокористування України» проаналізовано організаційно-методичні аспекти виховної роботи університету, патріотичне виховання студентів засобами соціально-гуманітарних дисциплін та наведено результати емпіричного дослідження щодо ставлення студентів до патріотичного виховання.

У розділі третьому «Методика патріотичного виховання студентів закладів освіти» запропоновано форми та методи патріотичного виховання студентів у освітньо-виховному середовищі університету.

З'ясовано, що патріотизм – це інтегративна цінність та духовно-моральна якість особистості, що проявляється в почутті любові до Батьківщини, у відчутті духовного зв'язку з нею, у моральній відповідальності за долю Батьківщини і готовності її захищати, у вільному національному та етнічному

самовизначенні особистості, у свідомому примноженні й збереженні духовних національних цінностей.

Патріотичне виховання студентської молоді університету – це педагогічний процес становлення особистості громадянина та патріота Батьківщини згідно з демократичними цінностями, законодавством, нормами права, загальнолюдською мораллю й участю майбутнього фахівця у демократичних процесах. Процес патріотичного виховання передбачає формування у студентів патріотичної свідомості, ціннісного ставлення до українського народу, держави, Батьківщини, нації, активної позиції щодо політичних подій в Україні, діяльності, спрямованої на становлення України як правової, демократичної держави. Результатом патріотичного виховання студентів є категорія патріотичної вихованості майбутніх фахівців

Охарактеризовано особливості та виховний потенціал освітньо-виховного середовища університету. У ньому студенти виявляють себе як патріоти і громадяни, гармонійно проходять рівні самоідентифікації й інтеріоризації цінностей патріотизму. Освітньо-виховне середовище університету виконує завдання: орієнтація на створення інтерактивного гуманістичного середовища, що спрямоване на максимальний розвиток особистісного потенціалу кожного студента; забезпечення взаємозв'язку виховного процесу із навчальною і науковою роботою; максимальне застосування виховного потенціалу навчальних дисциплін; розробка й реалізація патріотично зорієнтованого змісту спільної діяльності викладачів та студентів. Сутнісними характеристиками освітньо-виховного середовища університету як педагогічної системи є такі: багатофакторність, перспективність, довготривалість, комплексність, ступеневість.

Проаналізовано зміст виховної роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України. З'ясовано, що патріотичне виховання молоді здійснюється відповідно до програми розвитку «Голосіївська ініціатива», Стратегії національно-патріотичного виховання дітей і молоді,

Програми виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот». Метою виховної роботи є формування у студентів рис громадянина-патріота України. Серед домінантних завдань виховання молоді в університеті варто назвати формування гармонійної і всебічно-розвиненої особистості.

Розкрито домінантні форми і методи позааудиторна робота у НУБіП України. З метою формування патріотичної вихованості студентів особлива роль відводиться вивченню таких дисциплін соціально-гуманітарного циклу, як: «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Українська література», «Культура мовлення та ділового спілкування», «Історія української культури», «Етнокультурологія», «Історія української державності», «Право» та ін.

Проведено емпіричне дослідження щодо ставлення студентів до патріотичного виховання, яке здійснювалося за допомогою анкети «Патріот». Це дозволило дійти висновків про те, що переважна більшість студентів розуміє поняття «патріотизм» та якості, якими має володіти громадянин-патріот України. Проте, кожен із них вкладає у поняття свій набір індивідуально-психологічних характеристик і життєвих цінностей людини. Водночас, відповіді на запитання дозволили нам виявити остаточно не сформовану громадянську та життєву позицію студентської молоді. Також з'ясовано, що студенти є активними учасниками заходів громадянсько-патріотичного виховання та їхні побажання щодо подальшої виховної роботи у цьому аспекті.

Розроблено методику виховної роботи щодо патріотичного виховання студентів у освітньо-виховному середовищі університету. Запропоновано ефективні заходи формування громадянина-патріота.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, заклад вищої освіти, студент, освітнє середовище, університет.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1	ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	11
1.1	Патріотичне виховання студентської молоді як філософська та психолого-педагогічна проблема	31
1.2	Освітньо-виховне середовище університету як засіб патріотичного виховання студентської молоді	49
Висновки до розділу 1.....		49
РОЗДІЛ 2	СИСТЕМА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ	52
2.1	Організаційно-методичні аспекти виховної роботи університету	52
2.2	Патріотичне виховання студентів засобами соціально-гуманітарних дисциплін	63
2.3	Результати емпіричного дослідження щодо ставлення студентів до патріотичного виховання	71
Висновки до розділу 2.....		79
РОЗДІЛ 3	МЕТОДИКА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ	82
3.1	Форми та методи патріотичного виховання студентів у освітньо-виховному середовищі університету	82
Висновки до розділу 3.....		90
ВИСНОВКИ.....		93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....		97
ДОДАТКИ.....		105

ВСТУП

Актуальність дослідження проблеми патріотичного виховання насамперед визначається соціальною ситуацією, що нині склалася в Україні, перетвореннями в політичному, суспільному, економічному житті та переоцінкою цінностей у свідомості людей. У Концепції державної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013–2017 роки вказується на те, що актуальність патріотичного виховання обумовлена процесом формування в нашій країні єдиної політичної нації. Патріотичне виховання людей передусім спрямоване на забезпечення цілісності, соборності України, що є центром української національної ідеї.

У Наказі Міністерства освіти та науки України № 641 від 16. 06. 2015 р. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді наголошується, що інтеграційні процеси, що нині відбуваються в Україні, пробудження громадської і громадянської ініціативи, поширення різних громадських рухів, волонтерської діяльності, відбуваються в ситуації підвищеного інтересу і прояву патріотичних почуттів та нових відношень до історії, традицій і звичаїв, культури, релігії українського народу.

У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) зазначається, що одним із домінантних завдань є розвиток громадянина шляхом правового, патріотичного, екологічного виховання, формування у кожного учасника освітнього процесу громадянської позиції, морально-етичних цінностей; людини, що має особисту точку зору, мислить вільно, володіє навичками самоорганізації в сучасних умовах [29].

Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства заклади вищої освіти покликані надати пріоритети вихованню патріотизму як складовій частині світогляду студента та його ставленню до України, інших народів і націй, національних святинь, посиленню любові своєї країни, мови, почуттю відповідальності за її незалежність, збереженню духовних і матеріальних

цінностей. Для успішного вирішення цієї проблеми ефективним є створення патріотично спрямованого освітньо-виховного середовища університету.

Над розробкою теоретичних аспектів патріотичного виховання працювали відомі українські педагоги минулого: Х. Алчевська, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Духнович, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Вони значну увагу приділяли вихованню любові до рідної мови, своєї землі, формуванню національної самосвідомості.

Згідно із новою парадигмою виховання й освіти, філософські основи виховного процесу розробляли М. Антонець, А. Бойко, Л. Вовк, М. Євтух, П. Кононенко, В. Москалець, М. Стельмахович, М. Ярмаченко та ін. Сутність патріотичної свідомості розкрита у вітчизняній (Бичко А., Надольний І., Сохань Л.) та зарубіжній (Кант І., Роджерс К., Фромм Е. та ін.) філософії.

Ціннісні аспекти формування громадянсько-патріотичної культури молоді висвітлено у роботах О. Безкоровайної, М. Сметанського, Г. Тарасенко, Г. Шевченко та ін. Серед сучасних психологів, які працюють над питанням патріотичного виховання та громадянських якостей особистості – І. Бех, П. Вербицька, П. Ігнатенко, А. Погрібний, В. Поплужний, Ю. Руденко, К. Чорна, О. Шестопалюк та ін.

Дослідженням у педагогічній науці є національно-патріотичне виховання (Бондаренко Ю., Боришевський М., Вишневський О., Захарченко Р., Кузь В., Цимбалістий Б., Янів В., Ярема Я., Ярмоленко О.), військово-патріотичне виховання (Зубалій М., Івашковський В.).

Виконано низку дисертаційних досліджень із проблем патріотичного виховання (Гавлітіна Т., Мірошніченко В., Оришко С., Петронговський Р., Тимчик М. та ін.), що присвячені вихованню патріотизму в загальноосвітніх закладах освіти. Над проблемою формуванню патріотичних якостей особистості студентів закладів вищої освіти працювали С. Ніколаєнко,

В. Шинкарук, І. Сопівник, Р. Сопівник, Г. Петрів, О. Абрамчук, О. Гевко, О. Жаровська, М. Коба, А. Максютюв, О. Рацул, О. Стюпіна, та ін.

Водночас питанням патріотичного виховання молоді в університетах не приділено достатньої уваги, що і спонукало до вибору теми для дослідження «Патріотичне виховання студентської молоді в умовах університету».

Об'єкт дослідження: процес виховання майбутніх фахівців в університеті.

Предмет дослідження: методика патріотичного виховання студентів у освітньо-виховному середовищі університету.

Мета дослідження: на основі вивчення теоретичних і практичних аспектів патріотичного виховання вдосконалити методику патріотичного виховання студентів в умовах університету.

Завдання дослідження:

1. Розкрити теоретичні аспекти проблеми патріотичного виховання.
2. Охарактеризувати особливості та виховний потенціал освітньо-виховного середовища університету.
3. Проаналізувати зміст виховної роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України.
4. Провести емпіричне дослідження щодо ставлення студентів до патріотичного виховання.
5. Удосконалити методику виховної роботи щодо патріотичного виховання студентів у освітньо-виховному середовищі університету.

Відповідно до поставлених завдань використано такі **методи**: аналізу і синтезу – для всебічного вивчення досліджуваного питання; узагальнення стану проблеми виховання студентської молоді в умовах університету; теоретико-порівняльний метод для визначення змісту, форм, методів, засобів організації виховного процесу в університеті; контент-аналіз змісту робочих програм дисциплін навчального плану; емпіричні дослідження (бесіда, анкетування); статистичні для обробки даних емпіричного дослідження.

Наукова новизна: уточнено сутність поняття «патріотизм».

Практична значущість отриманих результатів полягає в удосконаленні методики формування патріотичних якостей особистості студента в умовах університету. Удосконалено методику формування якостей патріота своєї Батьківщини в умовах університету, зокрема запропоновано проект «Я – патріот України», рольову гру «Мозаїка», ділову гру «Університет як держава», виховний захід «Мозаїка».

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерського дослідження знайшли відображення у доповіді на студентській конференції, присвяченій передзахисту магістерської роботи (Київ, 15 жовтня 2019 р.).

За результатами емпіричного дослідження у співавторстві підготовлено та опубліковано статтю: Васюк О., Виговська С., Зв'ягельський А. Дослідження патріотизму в студентській молоді. Молодь і ринок. 2019. №9(176). С. 38–44.

РОЗДІЛ 1

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

1. Патріотичне виховання студентської молоді як філософська та психолого-педагогічна проблема

Соціальний і філософський аналіз сучасного українського суспільства свідчить про наявність у ньому складних проблем духовного і матеріального характеру, що загрожують становленню України як цілісної, національної держави. Ключовою серед таких проблем є проблема патріотичного виховання особистості, національно свідомого громадянина України. Патріотизм поступово перетворився з важливого елемента виховання наступних поколінь, у щось несучасне, зайве. Розвитку патріотизму молоді дедалі приділяють менше уваги, підходять більш формально, відбиваючи цим у особистості бажання бути патріотом, викликаючи сумніви щодо важливості цієї якості в особистості. Перед незалежною Україною виникає проблема історичної ваги: творчо відродити українське національно-патріотичне виховання та піднести його на сучасний рівень культурного і наукового розвитку. Нині, коли молодь переважно спрямовує свої зусилля на накопичення матеріальних благ і цінностей, стає актуальним творчо застосовуючи найкращі досягнення минулих поколінь, обґрунтувати нову парадигму патріотичного виховання як процесу формування і розвитку особистості [36, с. 76].

Нині проблеми патріотичного виховання молоді є предметом досліджень філософської та психолого-педагогічної науки, їхнє вирішення повсякчас потребує кардинальних змін у галузі підготовки майбутніх фахівців. У сучасних умовах система патріотичного виховання включає формування і розвиток соціально значимих цінностей як от: громадянськості й патріотизму в освітньому процесі; патріотичну масову роботу, що організовується і здійснюється державними структурами, суспільними організаціями та рухами;

робота засобів масової інформації, творчих спілок, наукових організацій, спрямовану на вивчення і висвітлення проблем патріотичного виховання, на формування і розвиток особистості громадянина, патріота Вітчизни. У зв'язку з цим, сучасний фахівець має бути носієм гуманізму, яскравим прикладом громадянина і патріота.

Нині наукова література надає зразки різних підходів до визначення терміну «патріотизм». Наприклад, «Великий тлумачний словник сучасної української мови» це поняття визначає як: «любов до Батьківщини, відданість їй і своєму народові, готовність прийти на її захист», відповідно «патріот – це той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на подвиги і жертви» [15, с. 894]. Головним, на нашу думку, в цьому визначенні, є емоційно-почуттєва сфера особистості, категоріями якої є відданість, любов, готовність.

Філософська наука тлумачить поняття «патріотизм» як явища, морально-політичний принцип, зміст якого вміщує любов до Вітчизни, гордість за її сучасне і минуле, відданість інтересам рідної країни, прагнення до її захисту [47, с. 358].

З позиції історико-філософської патріотизм варто розглядати як суспільно-історичне явище, обумовлене економічними, соціально-політичними, етнокультурними та іншими характеристиками відповідного суспільства. Наголосимо, що на проблему патріотичного виховання і його роль у формуванні особистості звертали увагу багато українських мислителів різних поколінь від часів Київської Русі до нині [36, с. 76].

Видатні українські філософи, педагоги як от: Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Юркевич, К. Ушинський, І. Франко, О. Духнович, Я. Чепіга та інші у своїх працях значне місце надавали патріотизму українського народу: любові до Батьківщини, до свого народу, до рідної мови; повазі до її історичного минулого; формуванню національної свідомості.

Г. Сковорода у своїх літературних і філософських творах розглядає проблеми дослідження людини та її існування. Його світоглядні позиції мають релігійно-філософський і патріотичний характер. Міркуючи про любов, віру, мораль, патріотизм, щастя, філософ вказує, ким насправді є людина, який сенс її життя.

Видатний поет Т. Шевченко гостро критикував псевдопатріотів, які «деруть шкуру із власного народу і п'ють його соки», прикриваючись нібито любов'ю до людей, турботою про їх блага. Усю свою творчість Т. Шевченко присвятив проблемам національної самосвідомості, народній боротьбі за свою соціальну і національну самосвідомість. Домінантним гаслом Т. Шевченка є вислів «любіть Україну, як матір».

Така філософія є глибоко індивідуальною, особистою і, водночас, ґрунтується на національній ідеї українського народу, його ментальності. З патріотичної любові до рідної землі виростає шевченківська філософія пробудження людської гідності, жалю-смутку знівченого життя, бунтарства і сили протесту [36, с. 77].

Суть філософської морально-патріотичної парадигми розкриває відомий український філософ ХІХ ст. П. Юркевич. Він пише, що істина розкривається не лише мисленням, а і «серцем», тому що пошук істини спричинений релігійними та морально-патріотичними поглядами людини.

Філософією І. Франка є заповідь любові до Батьківщини і до людства. Філософія, на думку науковця, – це яскраве втілення філософії українського духу початку ХХ ст., витоки якої спрямовані від Г. Сковороди і Т. Шевченка. І. Франко українську традиційну родину розглядав як перший і найбільш впливовий осередок національного виховання та єднання, патріотизму, місце прищеплення здорових навичок і норм поведінки, пошани до рідної мови, народних традицій і звичаїв [36, с. 77].

Він зазначав: «від свого імені й імені своїх однодумців, що якщо б прийшлося віддати життя в обороні високих принципів людськості, в обороні

свободи і добра народу, ми ані на хвилю не завагуємось се вчинити» [70, с. 245–248]. Він наголошував, що виховувати патріотизм потрібно у молоді для того, щоб вона прагнула до набуття «всякого знання теоретичного, повинна, як ті пчоли, літати по всіх нивах людської освіти і культури, збираючи все, що піднімає і окрилює людський ум і облагороднює серце, тямлячи тільки одно, що практичне життя жде її серед рідного народу і що все, чим багата і сильна людськість, буде вданім часі придатне і пожиточне і для нашого народу» [70, с. 245–248].

Ось як писав І. Франко про важливість освіти в національно-патріотичному вихованні: «Нині не ті часи, щоб ми з своїм народом могли відгородитись від Європи китайським муром». «Мій патріотизм, – наголошує Франко, – це тяжке ярмо, вложене долею на мої плечі. Я можу здригатись, можу стиха проклинати долю, що вложила мені на плечі се ярмо, але скинути його не можу, іншої батьківщин шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням» [69, с. 114]. Ці слова звучать як заповіт для майбутніх українців, для справжніх патріотів власної Батьківщини.

Як зазначають філософи, патріотизм, як моральний і суспільний принцип характеризує ставлення людей до своєї країни, проявляється у складному комплексі суспільних почуттів і відповідному способі дій, що узагальнено називається любов'ю до власної Батьківщини. Водночас, патріотизм є соціально-політичним явищем, якому властиві природні витоки, своя внутрішня структура, що під час суспільного розвитку наповнювалася різним національним, соціальним і класовим змістом [36, с. 77]. Актуальність філософської проблеми виховання актуалізує духовна криза, що стала буденним атрибутом нинішнього суспільства. Становлення глобального інформаційного простору, зміщення морально-етичних орієнтирів, зміна форм соціальної комунікації підкреслюють важливість всебічного обґрунтування нової парадигми патріотичного виховання як процесу виховання і формування людини [36, с. 77].

Особливого значення в наші дні набули інформаційні технології навчання. Відповідно одним із сучасних ефективних шляхів формування пізнавальної мотивації студентів є e-learning (Х. Афзал, І. Алі, М.-А. Хан, К. Хамід [76]; К. Кьйонг-Джі, В.-Ф. Теодоре [77]; С.-Р. Харанді [78]).

Філософська і соціальна сутність патріотизму, передусім, пов'язується науковцями із кризовими явищами, що існують у суспільстві. Ці явища активізують ставлення людей до окремих феноменів із глибокою історично-культурною спадщиною і значним невикористаним потенціалом. Ось чому патріотизм виступає джерелом відродження суспільства. Такий підхід ґрунтується на розумінні патріотизму як складного соціокультурного явища, що торкається важливих сторін життєдіяльності суспільства й особистості. Наголосимо, що оновлене розуміння патріотизму, звільнене від ідеологічного, комуністичного, партійно-класового принципу, вміщує і відображає нові тенденції сучасної соціокультурної реальності, передбачає переосмислення його теоретичних основ. Оновлений патріотизм стає одним із факторів консолідації, розвитку суспільства та подолання безлічі негативних явищ.

У роботах таких українських дослідників, як от: В. Андрущенко [4], І. Бех [6], В. Коваль [34], В. Кульчицький [36] та ін. розкривається проблема національно-патріотичного, демократичного виховання з філософсько-антропологічними акцентами.

Дослідниця Н. Волошина [18] вивчала соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства. Вона стверджує, що патріотизм – це елемент системи духовних цінностей особистості. Він не притаманний їй від народження, адже формується під впливом соціуму. В кожному історичному епоху існувала своя форма патріотизму, що визначалась суспільними відносинами [18, с. 13].

Патріотизм, на думку Н. Волошиної, – це особлива духовна цінність, тому що він є гарантом єднання, гармонізації нинішнього українського суспільства, збереження його культурної своєрідності й самобутності у

полігамному людському співтоваристві. Зробивши висновок, що ядром патріотизму, основним складником його є любов до малої і великої Батьківщини, що безпосередньо формується під впливом соціальних чинників, дослідницею запропоновано авторське визначення патріотизму суспільства. Під ним науковець розуміє сформовану в соціумі соціально-психологічну властивість, що притаманна особистості, сім'ї, етносу, соціальній групі, яка проявляється у вірі, безкорисливій любові до Батьківщини, здатності до самопожертви під час захисту її інтересів від загроз і можливості консолідувати суспільство, готовності до самовідданої праці задля процвітання Батьківщини. Патріотизм українського суспільства має свої особливості. Зокрема, це висока гуманістична спрямованість української патріотичної ідеї; соборність; віротерпимість; колективізм під час вирішення громадських завдань, своєрідна любов до рідної природи. Складовими частинами патріотизму є інтелектуальний, емоційний і діяльнісний [18, с. 14].

Психологічна наука (Бех І., Гнатенко П., Киричук О., Михальченко Н., Павленко В., Таглін С.) досліджує механізми інтеріоризації тих соціальних явищ і процесів, що є впливовими на формування патріотичних якостей особистості. Особистісна цінність патріотизму генерується стійким емоційним переживанням любові людини до найближчого і до віддаленого середовища, в якому вона знаходиться і яке для неї є значущим [30, с. 9].

Академік І. Бех під патріотичним вихованням розуміє керівництво індивідуальним становленням особистості як патріота, що включає формування позитивного ціннісного (пізнавально-емоційного) ставлення до Батьківщини. Психічну структуру людського ставлення складають своєрідний сплав емоційних і пізнавальних утворень, де емоційність є провідною [6, с. 151].

Досліджуючи психологічні аспекти патріотичного виховання, В. Мірошніченко наголошує, що ставлення особистості до Батьківщини свідчить про її соціально-психологічну позицію. На переконання автора, ставлення безпосередньо пов'язане із такою особливістю психіки, як

ментальність, що створює для людини можливість ототожнювати себе з певною культурою, певним народом, а отже виявляти свій менталітет. Менталітет є філософсько-психологічним підґрунтям патріотизму, тому що формується під час співставлення культур різних цивілізацій [43, с. 131].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість стверджувати, що менталітет – це сукупність моральних, психічних та інтелектуальних особливостей мислення певного народу, який виявляється в культурі, поведінці, поглядах, звичаях тощо. Менталітет українців вирізняється такими якостями: працьовитістю, волелюбством, доброзичливістю, гостинністю, миролюбством тощо.

Розглядаючи психологічні механізми патріотичного виховання системи професійної освіти, Н. Снопко [59] акцентує увагу на тому, що патріотичне виховання є суб'єктно-суб'єктним спрямованим процесом, у якому суб'єктами є ті, хто навчають (педагоги), і ті, хто навчається. Підґрунтя концепції патріотичного виховання складають педагогічні технології конструктивного застосування психологічних механізмів об'єкта патріотичного виховання – проєкції, сублімації та ідентифікації.

Подібну думку знаходимо й у Н. Волошиної [18], яка наголошує, що патріотизм суспільства існує і проявляється завдяки наявності суб'єктно-об'єктних відносин. До суб'єктів патріотизму суспільства віднесені індивід, особистість, еліта, сім'я, клас, етнос, група, нація. Звертаючи увагу на кореляцію об'єкта і суб'єкта, в якості об'єкта патріотизму можуть виступати Батьківщина, елементи суспільства, які є суб'єктами патріотизму, особистість і воєнна організація. Патріотизм є якістю соціально-психологічною, що формується і розвивається, чи притупляється (втрачається) під час життя під впливом політичних, соціальних і економічних чинників. Н. Волошина визначила наступні принципи формування і розвитку патріотизму суспільства: детермінізму патріотизму; спадкоємності; причинно-наслідкового взаємозв'язку; взаємозв'язку суспільної й індивідуальної форми патріотизму;

системного використання всіх наявних чинників формування патріотизму; спрямованість патріотизму на людей, які є його об'єктом і суб'єктом [18, с. 12].

У патріотичному вихованні ідеалами є духовні цінності етичних, художніх і естетичних культур, а також властивості самої особи: розум, воля та інші здібності, що знаходять своє втілення у різних видах діяльності [59].

Отже, педагогом варто враховувати об'єктивні психологічні механізми розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості: потреб, почуттів, переконань, рис характеру, ціннісних орієнтацій. Механізми виховання – це шляхи розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості під час засвоєння соціального досвіду нею.

Теоретичний аспект патріотичного виховання розробляли відомі українські педагоги минулого: Х. Алчевська [3], Г. Ващенко [14], М. Грушевський [21; 22], О. Духнович [61], М. Драгоманов [25; 26], А. Макаренко [41], І. Огієнко [35], С. Русова [57], В. Сухомлинський [63; 64], К. Ушинський [68], які велику увагу приділяли вихованню любові до рідної мови, своєї землі, формуванню національної самосвідомості.

Дослідження творчості В. Сухомлинського дає підставу говорити про спроби педагога вирішити проблеми гармонійного виховання людини, громадянина, що відбивалось у його надзвичайній обізнаності з досвідом, методами, засобами і підходами народного виховання. Видатний педагог виховання громадянина патріота пов'язував із культурою, традиціями і звичаями українського етносу.

Не маючи змоги відкрито говорити проти цілеспрямованої орієнтації на заідеологізовану освіту, О. Сухомлинський береться за спробу збереження всього людського в людині, наголошуючи, що досягнення техніки і науки без культивування духовності може втратити сенс і призвести до небажаних у суспільстві негативних наслідків. У 1960-х рр. науковець змістив акценти із інтернаціоналістичної педагогіки на національну культуру, розвиваючи у школярів цілісне сприйняття світової культури крізь призму національної

самосвідомості. Прагнучи збагатити духовну культуру особистості, В. Сухомлинський застосовував під час виховання психологічні, етнічні, соціологічні підходи, увів у обіг такі нетрадиційні радянській педагогіці поняття, як дух, сердечність, духовність, людяність, сором, совість, повага тощо. Так, розглядаючи поняття «дух» як своєрідну форму освоєння людиною світу, її саморозвитку, видатний педагог поняття «дух» визначив, як сукупність багатьох надбань свідомості, почуттів, розуму, сукупність, що сконцентрована у яскраво вираженій індивідуальності [33, с. 29].

Сформульована В. Сухомлинським ідея розвитку людини, її світогляду найяскравіше проявляється під час патріотичного виховання, що, на переконання педагога, є тією галуззю духовного життя, яка проникає все, що пізнає, до чого прагне, що робить та, що ненавидить і любить людина [33, с. 29].

Розглядаючи патріотизм як сукупність політичних і моральних ідей та почуттів, В. Сухомлинський патріотичне виховання здійснював на основі гармонійного взаємозв'язку інтересів держави і особистості, при цьому наголошуючи на неприпустимості відриву впливу на почуття і свідомість від діяльності. До того ж, варто обов'язково враховувати особливості духовного життя вихованців різних вікових груп. Педагог підкреслював, що моральні й патріотичні ідеї трансформуються у стійкі духовні утворення (погляди, ідеали, переконання, ціннісні орієнтації) за умови, якщо особистість здобуває їх трудовим, дослідницьким, евристичним шляхом із відповідної системи знань, відомостей, національних традицій, звичаїв, художньо-естетичних образів тощо. Удосконалення у школярів світоглядної свідомості патріота здійснюється шляхом оновлення змісту освіти, що за своїм характером і обсягом повинен відображати, передусім, кращі здобутки світової культури, ідейно-ціннісне багатство рідного народу, що розглядаються крізь призму національної свідомості. Участь учнів у суспільно корисній праці, що володіє патріотичним спрямуванням, має носити дієву форму розвитку відповідальності та обов'язку

перед Батьківщиною. Відношення вихованця до власного психічного і фізичного здоров'я потрібно розглядати не лише як особисту справу, а також і як вияв відповідальності перед державою і суспільством. Важливість реформування педагогічної думки вимагає, щоб педагог був спрямований на роль друга, старшого товариша, наукового консультанта, духовного орієнтира, організатора самостійного опанування знань, творчості школярів [33, с. 30].

В. Сухомлинський сформував принципово нову систему виховання, центром якої є учень як суб'єкт виховання, при цьому спрямувавши виховний вплив на внутрішній світ школяра, його духовність. Ось чому весь процес патріотичного виховання підлітків учений будував на психологічному ґрунті з поступовим переходом від зовнішніх регуляторів активності дитини у внутрішні детермінанти її поведінки та діяльності. Виховання і формування патріотичних ідеалів та переконань ґрунтувалось на психологічних закономірностях, як от: розуміння підлітками моральних цінностей; переживання й усвідомлення моральних понять у реальних стосунках із людьми; суб'єктивне ставлення підлітка до істини, сприйняття суспільно значущих моральних цінностей у галузі особистісно значущих; психологічна готовність дитини діяти згідно переконань перед ідеалами, які формуються; мотивація вчинків, морального задоволення і діяльності підлітків їхнім результатами у розвитку моральної свідомості. Особливий акцент дослідником робився на розвиток відповідальності, почуття любові, обов'язку перед своїм народом, постановку підлітком власної проблеми перед своєю совістю у питаннях моральної поведінки щодо Батьківщини. У працях В. Сухомлинського ґрунтовно описується бачення гармонійного виховання особистості як процесу розкриття вроджених властивостей дитини у спеціально створеному соціумі. Ефективність і сила патріотичного виховання за В. Сухомлинським обґрунтовується тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини проникає у духовний світ дитини, його становлення як громадянина і людини, наскільки глибоко підліток бачить світ і себе очима патріота [33, с. 31].

За останні 10 років захищено ряд дисертаційних досліджень щодо проблем патріотичного виховання (Петронговський Р., Гевко О., Стьопіна О., Гіалітіна Г., Качур М., Оришко С., Тимчик М., Мірошніченко В., Максютюв А.).

Проблемам патріотичного виховання на сучасному етапі присвятили свої дослідження І. Бех та Н. Чорна. Вони вказали, що за роки незалежності України створено передумови для оновлення технологій і змісту патріотичного виховання, формування громадянської позиції і гуманістичних цінностей підростаючого покоління. Центром патріотичного виховного процесу є особистість людини, як найвища цінність. Основою системи патріотичного виховання є національна ідея, як консолідуючий фактор розвитку суспільства [9, с. 3].

І. Бех та Н. Чорна розглядають патріотизм як суспільну та індивідуальну цінність, компонент структури особистості. Патріотизм – це, передусім, любов до Батьківщини, до свого народу, турбота про його благо, сприяння утвердженню і становленню України як суверенної, демократичної, правової, соціальної держави, готовність відстоювати її незалежність, служити їй та захищати її, розділити свою долю із долею Батьківщини [7; 8].

Патріотизм – багатогранне і складне поняття, один із найважливіших компонентів суспільного й індивідуального способу життя. На особистісному рівні патріотизм є стійкою домінантною характеристикою особистості, яка проявляється в її моральних ідеалах і цінностях, її свідомості, у вчинках та поведінці. Це своєрідний моральний стан життя людини. Він проявляється не тільки у незвичних ситуаціях, а й у повсякденному виконанні особистістю діяльності, яка є корисною і людині, і суспільству. Тому, суб'єктом, носієм патріотизму є сама людина. Завдяки її творчій праці, відданості, любові, розвивається почуття патріотизму.

Бути патріотом Батьківщини – це духовно піднятися, усвідомити в Батьківщині найвищу цінність, що об'єктивно і дійсно їй притаманна, приєднатись до неї почуттями і розумом. Водночас, патріотизм передбачає

відкриття в людині відданості Батьківщині, можливість безкорисно радити її успіхам, постійно удосконалювати її, служити їй, поєднувати свою долю з її долею, а не з любов'ю до України на відстані [7; 8].

На макрорівні патріотизм – це значима частина суспільної свідомості, що проявляється в колективних почуттях, настроях, ціннісному ставленні до власного народу, його способу життя, національних здобутків і гідностей, традицій, культури, історичного героїчного минулого та сьогоденної розбудови держави як цілісної і єдиної нації, до безмежних просторів Батьківщини, її природних багатств. Патріотизм передбачає знання особливостей своєї «малої Батьківщини», любов до неї.

В українського патріота любов до Батьківщини поєднується з вірою в неї, в її покликання, прекрасне майбутнє. Справжній патріот, керуючись сучасним досвідом та героїчним минулим народу, вірить, що він вирішить свої історичні випробування і вийде із них духовнішим і міцнішим. Але, свідомий патріот бачить не тільки духовну красу свого народу, а і його помилки, слабкості, недосконалості, розуміє, що в історії Вітчизни є і темні сторінки. Любити свій народ не означає приховувати від нього слабкі сторони, улашувати його, а мужньо і чесно викривати їх, боротися із ними. У цьому і є вияв громадянської мужності. Національна гордість не має перетворюватись у самозадоволення [7].

Патріотизм – це передусім любов до Батьківщини, відданість, готовність служити інтересам Батьківщини, йти на самопожертву. Патріотизм проявляється у практичній діяльності, що спрямована на всебічний розвиток власної країни та захист її інтересів. У дітей виховання патріотизму розпочинається з виховання любові до рідної мови, культури народу, традицій, поваги до родинних реліквій, що пов'язані з трудовими і героїчними боками життя предків, близьких родичів та земляків [48, с. 134].

Дослідник М. Боришевський вважає, що патріотизм є цінністю, яка втілюється у самовідданій любові до рідного народу та землі, Батьківщини, а

особистість-патріот, уболіває за долю Вітчизни, потребує у дієвій потребі віддавати власні сили служінню співвітчизникам і своїй нації [11, с. 202].

Дослідниця Т. Анікіна дотримується подібної думки та розуміє патріотизм як інтегральну сутність та якість особистості, що містить емоційно-чуттєвий, інтелектуальний та діяльнісний компоненти [5, с. 7]. Це дозволяє говорити про структуру патріотизму, який передбачає систему якостей і компонентів:

1. Патріотичне почуття – любов до рідного, тривога, відповідальність за долю Вітчизни.
2. Національна гідність людини.
3. Потреба в задоволенні власних національних інтересів, у національному самовпевненні.
4. Патріотична свідомість на основі національної, осмислення власної громадянської ролі у суспільстві.
5. Національна повага і такт до національної гідності людей інших національностей.
6. Потреба у збереженні та передачі іншим людям вітчизняних духовно-культурних цінностей.
7. Потреба і готовність до діяльності патріотичного змісту [49].

Дослідниця О. Стьопіна пропонує вважає, що структуру патріотизму складають такі компоненти:

- 1) духовно-моральний (почуття любові до Батьківщини, моральна відповідальність перед нею, відчуття духовного зв'язку з народом);
- 2) когнітивний (система знань із історії, культури Батьківщини, патріотична свідомість);
- 3) ціннісний (постійна потреба в інтеріоризації системи культурних національних, духовно-моральних, загальнолюдських цінностей, серед яких чільне місце має патріотизм);

4) діяльнісний (готовність до діяльності на благо власної країни, повсякчас відстоювати її інтереси, захищати їх тощо);

5) ідентифікаційний: етнічна самоідентифікація (на основі позитивної етнічної самоідентифікації толерантне ставлення до представників інших національностей); національна ідентифікація (відчуття своєї приналежності до нації, національна гідність, позитивне ставлення до співвітчизників); громадянськість (постійна потреба у відповідному виконанні громадянських обов'язків) [62, с. 15].

О. Жаровська до структурних компонентів патріотизму відносить когнітивний, мотиваційний, діяльнісний [27].

Нині у педагогічній літературі накопичено чимало визначень поняття «патріотичне виховання». Окремі дослідники визначають його як головний принцип української педагогіки (Кобзар Б., Оржеховська В.), як морально-духовний принцип (Вашенко Г., Дем'янюк Т., Чорна К.), як принцип національно-патріотичного виховання (Вишневський О., Кіндрат В., Руденко Ю., Стельмахович М., Ступарик Б.).

О. Вишневський національно-патріотичне виховання визначає як діяльність, що впливає з процесів державотворення та потреб національного життя. Принциповою позицією, на якій ґрунтується науково-теоретична база педагогічних досліджень щодо патріотичного виховання, є розуміння патріотизму як важливого духовно-мобілізаційного, соціально-культурного явища, що передбачає захист національних інтересів, укріплення правових основ суспільства та наведення порядку, здійснення соціальної справедливості, конструктивну реалізацію демократичних прав і свободи людини [16].

Патріотичне виховання – це планомірна виховна діяльність, що спрямована на формування почуття патріотизму, отже гарного ставлення до Батьківщини, до представників спільних культур чи країн. Таке виховання передбачає формування любові до Батьківщини, національної самосвідомості та гідності; дбайливе ставлення до рідної культури і мови, традицій;

відповідальність за природу своєї країни; потребу зробити власний внесок у долю батьківщини; непідкупний інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення праці на благо народу та рідної країни. Патріотичне виховання повинне бути у сім'ї та школі, в громадських і державних організаціях.

Предметом «патріотичне виховання» є наступні категорії: національна ідея; рідна мова; національна культура; історія держави і народу; самоідентифікація; самовизначення, категорії Батьківщини (велика і мала Батьківщина); герої та лідери народу, нації, держави; рідний край, село, місто; рідні батько, мати.

Результатом патріотичного виховання є людина, громадянин або представник відповідної нації чи національності, який поділяє і розуміє сутність національної ідеї; є носієм такої національної культури; своєю професійною діяльністю сприяє науковому, економічному, культурному зростанню Батьківщини; відстоює і любить рідну мову, говорить нею; любить, відстоює і захищає рідну країну (державу), територію; захищає, любить і відстоює власні традиції, звичаї; захищає, любить і підтримує співгромадян із патріотичним способом мислення; відчуває гордість за все вищеназване і приналежність до таких категорій.

Свою точку зору щодо сутності патріотизму О. Стьопіна розкриває таким чином: це інтегральна цінність, духовно-моральна якість особистості, що виражається в почутті любові до Батьківщини, моральній відповідальності за долю Батьківщини і готовності захищати її та відчутті духовного зв'язку з нею, вільному національному та етнічному самовизначенні, свідомому збереженні й примноженні національних матеріальних і духовних цінностей [62, с. 12].

Виховання державницького патріотизму, основою якого є позитивне ставлення до власної країни, на переконання О. Стьопіної, є неможливим без проходження людиною всіх попередніх етапів. Патріотизм – це складна інтегрована система патріотичних якостей емоційно-почуттєвого, духовно-морального, інтелектуального, діяльнісно-поведінкового характеру [62].

С. Оришко основними компонентами патріотичного виховання старшокласників під час туристсько-краєзнавчої діяльності вважає: пізнавально-інтелектуальний, емоційно-мотиваційний, ціннісний, діяльнісно-практичний. Кожен структурний компонент має відносну самостійність, проте всі вони між собою тісно взаємопов'язані, доповнюють один одного і утворюють цілісну систему виховного впливу, що спрямована на формування інтегрованої єдності знань, переконань, почуттів, ціннісних орієнтацій, діяльності [45].

Ю. Зубцова визначає патріотизм, як одне з найбільш глибоких громадянських почуттів. Його змістом є відданість своєму народові, любов до Батьківщини, гордість за надбання національної культури [30, с. 3]. Дослідниці виокремлює такі аспекти патріотизму:

- 1) патріотизм як почуття: ставлення до народу, суспільства, Батьківщини, моральне почуття, що обумовлене світоглядом людини, приналежністю її до етнічної спільноти;
- 2) патріотизм як постійний і потужний мотив соціальної діяльності;
- 3) патріотизм як система ідей, поглядів, що є результатом засвоєння традицій, звичаїв, культури свого народу;
- 4) патріотизм як прояв любові до Вітчизни у вчинках людей, активно діяльнісна самореалізація на благо Батьківщини.

Дослідниця Ю. Зубцова переконана: патріотична якість особистості є соціально-психологічною властивістю, що виявляється в єдності діяльнісних почуттів і знань особистості щодо світу людей, оточуючого предметного довкілля і суспільства в цілому [30, с. 9].

У структурі особистості є тісно пов'язаними три групи патріотичних якостей:

- 1) якості, що визначають ціннісне ставлення особистості до власної родини;

2) якості, що характеризують моральне ставлення до людей, толерантне відношення до інших націй і культур;

3) якості, що свідчать про ставлення до рідного краю, своєї країни.

Базовими якостями патріота є:

- повага і любов до власної родини, батьків, почуття гордості за свій рід;
- ціннісне ставлення до рідного краю, Батьківщини;
- толерантне відношення до представників інших національностей, поважне ставлення до їх традицій і культури;
- усвідомлення себе складовою частиною українського народу [30, с. 12] .

Отже, патріотичне виховання є систематичною і цілеспрямованою діяльністю суб'єктів навчального закладу професійної освіти, громадських організацій і державних установ щодо формування в учнів патріотичної свідомості на основі відчуття вірності Батьківщині та готовності до виконання громадянського обов'язку, конституційних обов'язків щодо захисту інтересів Вітчизни [27].

На думку Н. Снопко, патріотичне виховання є процесом цілеспрямованого та свідомого впливу на особистість, що сприяє виникненню в неї стійких механізмів регулювання патріотичної свідомості, патріотичної поведінки і ставлення. Патріотичне виховання є процесом усвідомлення людиною власного суспільного значення і визнання його суспільством, єдністю естетичного й етичного вчення та самоосвіти. Діяльність із патріотичного виховання носить соціальний характер, детермінується суспільними стосунками, має практичний бік та дає можливість виховати гуманістично спрямовану особистість, з високою громадянськістю, професіоналізмом і відповідальністю, вмінням застосовувати спеціальні знання у повсякденній практиці; пізнавальна функція дає можливість осмислити взаємообумовленість різних галузей життєдіяльності суспільства, розвинути інтерес до підвищення культури. До головних соціальних умов щодо ефективності системи виховання патріотизму віднесені: наявність загальнодержавних цінностей та ідеології,

врахування етнічних і соціальних особливостей тих, хто навчається, висока ефективність мотивації щодо патріотичної поведінки, оптимізація її елементів згідно з новими соціальними реаліями та інформаційно-комунікаційними можливостями, стійкість управління системою [59].

Нині система виховання розвивається згідно парадигми соціального виховання. Вона вимагає особистісно-орієнтованого змісту. Це дозволить враховувати цілісну сутність особистості, її національні та загальнолюдські цінності. Ідеалами у патріотичному вихованні є духовні цінності етичних, художніх і естетичних культур, а також властивості самої особи – воля, розум тощо, що втілюються у різних видах діяльності [59].

З метою формування особи патріота і громадянина варто враховувати головні причини падіння рівня патріотизму молоді, повсякчас сприяти створенню умов для розвитку системи патріотичного виховання, що буде здатна успішно функціонувати і вирішувати виховні проблеми. Нині щодо формування системи уже отримано певні результати: укладена концепція сучасної системи патріотичного виховання молоді; сформульовані соціально-педагогічні умови її успішного функціонування; запропоновані шляхи розв'язання протиріч; експериментально перевірені технології проектування змісту патріотичного виховання ц навчальній і позанавчальній діяльності студентів; обґрунтовано, що педагог у своїй професійній діяльності має застосовувати різні педагогічні форми громадянсько-патріотичного виховання.

Отже, щоб виховати справжніх патріотів своєї держави, варто цілеспрямовано, систематично та послідовно виховувати у підлітків та молоді свідомий патріотизм, формувати у них національні цінності, активну життєву позицію, натхненну творчість, відкритість до інших культур [19].

Дослідник М. Дідовець зазначає, що патріотичне виховання є складником загального освітнього процесу учнівської молоді, головною метою якого є набуття соціального досвіду, готовність до виконання конституційних і громадянських обов'язків, досягнення високої культури взаємин, успадкування

духовних надбань українського народу, формування особистісних рис громадянина Української держави, фізичної досконалості, інтелектуальної, моральної, правової, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури [23, с. 30–32].

Зміст патріотичного виховання переважна більшість дослідників вбачає у формуванні наступних громадянсько-патріотичних якостей: світогляд і переконаність; громадянсько-патріотична самосвідомість, висока громадянська відповідальність під час виконання професійних обов'язків; знання історії та культури власної країни; любов до Батьківщини і готовність до її захисту; соціальна активність у повсякденному житті й діяльності. Ці якості варто розглядати як кінцевий результат педагогічної діяльності.

Методи і форми патріотичного виховання можна використовувати різноманітні. Значну роль у такому вихованні мають такі атрибути національно-державної ідентичності, як прапор, гімн, герб, національні свята тощо.

О. Стьопіна визначає такі етапи виховання патріотизму особистості:

- виховання поваги і любові до своєї родини, своїх батьків, що має формуватися у дошкільному віці у сім'ї;
- виховання позитивного відношення до «малої Батьківщини» (свого краю, міста, регіону), отже етнічна самоідентифікація, яка формується у підлітків під час шкільного навчання;
- виховання позитивного відношення до власної країни (державницького патріотизму) має здійснюватися у юнацькому віці та формується під час навчання у випускних класах школи, у закладах вищої освіти;
- виховання усвідомлення власної приналежності до історичної спільноти і культурно-релігійної традиції східно-слов'янських народів. Формування має здійснюватися у закладах вищої освіти через позитивну етнічну ідентичність у міжнаціональних відносинах;

– виховання доброзичливого ставлення до абсолютно всіх народів світу – це якість, що притаманна високодуховній особистості, яка формується під час самовиховання упродовж усього життя [62, с. 14].

Дослідниця В. Мірошніченко [43] наголошує на тому, що зміст патріотичного виховання буде ефективним, цілеспрямованим та конкретним за умови, коли воно буде безпосередньо втілюватися у практичну діяльність. Науковець пропонує такі етапи для його здійснення:

– інформаційний (надання інформації з метою усвідомлення патріотичних ідеалів і цінностей українського народу як особистісних, активність у їхній реалізації);

– організаційний (організація освітнього процесу з метою оволодіння науковими поняттями, фактами, теорією про суспільство і природу, соціальними відносинами, нормами поведінки, традиціями, звичаями. Формування патріотичного світогляду особистості);

– стимулюючий (стимулювання патріотичного самовиховання та самовдосконалення студента, формування патріотичних переконань, практичних навичок і вмінь реалізації патріотичних почуттів і якостей у процесі навчальної, виховної, практичної діяльності);

– оцінюючий (визначення, оцінка рівня патріотичної вихованості майбутніх фахівців відповідно до запропонованих критеріїв).

Наше теоретичне дослідження доводить, що патріотичне виховання неможливо здійснювати відокремлено від громадянського. Проте, водночас, ці поняття не є тотожними. Громадянське виховання, на нашу думку, є більш глибоким, ширшим за змістом і спрямованістю, в той час як патріотизм є лише його складником.

У цьому аспекті О. Шестопалюк наголошує, що сучасні концепції громадянського становлення особистості розкривають національно-культурну своєрідність кожної країни, розставляючи акценти у розумінні пріоритетних завдань громадянського виховання певної країни. Як наслідок, по-різному

визначаються співвідношення між патріотизмом і громадянськістю. Найчастіше під громадянськістю розуміється морально-політична якість. Акцент здійснюється на тому, що громадянськість «підсилюється» патріотизмом: патріот любить свою батьківщину, а громадянин усвідомлює власні обов'язки перед нею [73, с. 61].

Громадянськість, на думку О. Шестопалюка, є міждисциплінарною категорією, до змісту якої кожна наука вносить свою характеристику, що визначає громадянськість як складне інтеграційне соціально-психологічне утворення, яке сформувалося як результат цілеспрямованого і стихійного розвитку особистості [73, с. 53].

1. 2. Освітньо-виховне середовище університету як засіб патріотичного виховання студентської молоді

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Законах України «Про освіту», «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» визначаються стратегічні завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення людиною, на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, свого громадянського обов'язку, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника розвитку творчого і культурного потенціалу нашого народу.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначається, що заклади вищої освіти повинні забезпечити загальну професійну підготовку фахівця, що буде спрямована на відповідний вид діяльності в існуючих соціокультурних умовах. Питання освіти, як пріоритетні, мають місце і в міжнародних конвенціях і деклараціях.

Отже, в українській освіті варто приділяти більше уваги формуванню таких якостей особистості, що стали викликами нового століття. Модернізація

всієї системи освіти вимагає створення освітньо-виховного середовища професійної підготовки майбутніх фахівців. Для вирішення цього питання необхідно створити механізм реальних змін у вищій освіті, розробити загальні стратегії освітньо-виховного середовища університету, які б включали студента до особистісно-зорієнтованого, самостійного навчання.

Педагогічна наука нині поряд із гуманістичним, синергетичним, особистісно-орієнтованим, функціонально-діяльним, компетентнісним підходами активно вивчає середовищно-орієнтований підхід до навчання, що складає психолого-педагогічну проблему. Як базове застосовується поняття «навчально-виховне середовище» (середовище, що відображає системні формуючі впливи предметного, інформаційного і соціального оточення).

Зокрема, Ю. Мануйлов у наукових працях «середовищний підхід» характеризує як спосіб організації середовища, оптимізації його позитивного впливу на розвиток особистості учня. На переконання дослідника, середовищно-орієнтований підхід у навчанні переносить акценти у професійній діяльності педагога з активного педагогічного впливу на особистість учня, спрямувавши в руло активного застосування навчально-виховного середовища, де відбувається його саморозвиток і самонавчання. При такій організації навчання включаються механізми внутрішньої активності школяра, його тісна взаємодія із середовищем [58, с. 5].

Тлумачний словник надає нам таке визначення поняття «середовище»: оточення, сукупність соціально-побутових і природних умов, а також сукупність людей, що пов'язані спільністю цих умов, у яких відбувається діяльність людського суспільства, організмів [67].

У педагогічну науку термін «середовище» був уведений ще за часів епохи Просвітництва та розумівся як суспільні, духовні й матеріальні умови його існування, формування та діяльності, що оточують людину. У цьому сенсі середовище розглядалося як макросередовище, суспільно-економічна система в цілому (продуктивні сили, свідомість, релігія й культура конкретного

суспільства, сукупність виробничих відносин і соціальних інститутів); мікросередовище як соціальне оточення людини (колектив, сім'я, групи різних рівнів) [71].

Загальновідомо, що оточуюче середовище здійснює, як прямий, так і опосередкований вплив на становлення, формування, розвиток особистості. В результаті своєї взаємодії із середовищем, особистість його перетворює і змінюється сама. Всі компоненти, зокрема й особистість, яка є включеною у середовище, взаємодіють між собою, один одного збагачують і взаємодоповнюють. Коли мова йде про освітнє середовище, то мається на увазі вплив умов освіти на тих, хто навчається (так само, як і вплив того, хто навчається на умови, в яких відбувається освітній процес).

Дослідники переконані, що освітнє середовище здатне забезпечити комплекс можливостей для саморозвитку суб'єктів освітнього процесу.

Домінантною умовою підвищення якості освіти майбутніх фахівців та їх вихованості є ідея формування освітньо-виховного середовища, складовими якого є взаємодіючі між собою зміст, цілі та організація освітньої діяльності.

Освітнє середовище є, передусім, підсистемою соціокультурного середовища, спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості. Це сукупність, що передбачає кілька взаємозалежних рівнів – глобальний (загальносвітові тенденції розвитку освіти, культури), регіональний (освітня політика, система освіти, культура), локальний (навчальний заклад, сім'я, найближче оточення) [17].

Розгляд освітнього середовища, як джерела розвитку особистості, є традиційним. Він бере свій початок у дослідженнях Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Дістервега, Й. Песталоцці, К. Ушинського та працях інших класиків педагогіки. У їхніх роботах підкреслюється важливість застосування у вихованні самостійної здібності вчитися упродовж всього життя, використовуючи при цьому можливості оточуючого світу, зовнішніх обставин. Проблеми впливу освітнього середовища на особистість свого часу були

предметом досліджень представників неокласичної педагогіки, а саме у прагматичної педагогіки Дж. Дьюї, вальдорфській технології Р. Штейнера та ін. У доробках С. Дерябо, В. Панова та інших освітнє середовище є об'єктом впливу освітньої системи. Спільним для цих досліджень є уявлення про наявність у освітньому середовищі комплексу можливостей для розвитку особистості, окреслення й аналіз компонентного складу середовища, теоретичне обґрунтування можливостей типологізації освітніх середовищ [17].

Переважає більшість дослідників під освітнім середовищем розуміє багаторівневу систему умов, що забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності відповідного освітнього суб'єкта в усіх аспектах (цільовому, процесуальному, змістовому, ресурсному, результативному). Наводячи визначення поняття «освітнє середовище», науковці розглядають освітнє середовище певного закладу освіти, що включає сукупність чинників – матеріальних, предметних, просторових, особистісних, соціальних, які взаємодіють між собою, впливають один на одного, тобто «організують середовище» [12].

Останніми роками з'явилася низка дисертаційних досліджень, у яких науковці застосовують середовищний підхід до виховання та навчання дітей та молодості (Приходченко К., Логвиновська Т., Гонтаровська Н., Завгородня Н., Ковальчук В., Капустян І., Кисельова О., Марченко О., Каташов А., Коваленко А. та ін.).

У роботах В. Мелешко повсякчас наголошує на важливості та необхідності впровадження середовищного підходу у діяльність педагогічних колективів. На думку В. Мелешко, саме цей підхід сприяє пошуку інноваційних технологій, залученню різноманітних засобів задля розширення можливостей освітнього середовища, реалізації індивідуальних освітніх траєкторій, активізує участь суб'єктів освітнього процесу в проектній діяльності, у роботі цільових центрів, предметних гуртків [42, с. 24–27].

Педагогічна наука надає безліч визначень поняття «освітнє середовище», часом протилежних. Зокрема В. Ясвін визначає освітнє середовище як «систему умов і впливів формування особистості за наданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що перебувають у просторово-предметному і соціальному оточенні» [75, с. 14]. В. Ясвін наголошує на тому, що тип освітнього середовища характеризується тими його умовами і можливостями, які сприяють розвитку активності (пасивності) особистості, її власної залежності чи незалежності.

Наголосимо, що середовищний підхід до виховання не виключає застосування інших методологічних підходів, як от: діяльнісний, особистісно орієнтований, системний, компетентнісний. Водночас ваги набувають і нові методологічні орієнтири – полісуб'єктний, аксіологічний, холістичний, які забезпечують розуміння наповненості та загальної цілісності освітньо-виховного середовища. Сучасна педагогічна наука пропонує середовищний підхід як технологію і теорію безпосереднього управління (через середовище) вихованням, розвитком особистості; як сукупність дій суб'єкта управління, що спрямовані на перетворення середовища у засіб діагностики і проектування результатів виховання і навчання [65, с. 145].

Розглядаючи проблеми створення творчого освітньо-виховного середовища К. Приходченко наголошує, що технологія його створення є інноваційною. Вона призводить до оновлення у розвитку, сприяє формуванню зовсім нового типу особистості. Саме освітньо-виховне творче середовище є інноваційно-комунікативною технологічною системою національної освіти, яка орієнтована на створення сприятливих і комфортних умов розвитку та навчання студентів. Звідси, «освітнє середовище» – це єдність дій освітнього закладу, сім'ї, державних, позашкільних закладів і елементів інформаційно-культурного середовища [52; 53].

На переконання Л. Побережної, культурне середовище закладу вищої освіти сприяє створенню атмосфери саморозвитку студентів, їхній

самореалізації та самовизначеності. Таке середовище дослідниця розглядає на мікрорівні (середовище освітнього закладу), та на макрорівні (простір формування та удосконалення педагогічної культури в цілому). У роботі культурне середовище Л. Побережна визначає як складну взаємодію різних культур, психологій, цінностей, що через соціально-груповий синтез веде до збагачення духовного світу майбутньої інтелігенції. Культурно-освітнє середовище закладу вищої освіти часто залежить від культурного середовища регіону, від тих конкретних умов й атмосфери, що сприяють розвитку культурного середовища освітньої системи [50, с. 99].

Культурне середовище закладу вищої освіти відбиває «цінності й ідеї сучасної постіндустріальної парадигми освіти, включає процеси розвитку і саморозвитку педагогічної культури викладачів, базової культури особистості, відображає особливості їхньої взаємодії» [50, с. 100]. Культурне середовище закладу вищої освіти Л. Побережна характеризує як сукупність різних умов: базових (традиції, інновації, підтримка і саморозвиток); б) функціонально-утворюючі (інформаційні, інтерактивні, комунікативні, морально-духовні); в) предметно-практичні (матеріальні, організаційно-управлінські, символічні, психолого-педагогічні).

Розкриваючи проблему середовищного підходу до освіти, дослідники зазначають, що зміст освіченості має розумітися як неперервно мінливе середовище, включаючи телекомунікативні й інформаційні середовища, що найоперативніше відбивають ці зміни [74, с. 105].

Застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій у освітню сферу сприяло появі терміна «інформаційно-освітнє середовище» (сукупність комп'ютерних засобів і способів їхнього функціонування, що використовуються з метою реалізації освітнього процесу. До складу комп'ютерних засобів входять апаратні, інформаційні та програмні компоненти, способи застосування яких регламентуються методичним забезпеченням освітнього процесу).

Організація єдиного інформаційно-освітнього середовища на основі сучасних інформаційних технологій привносить у освітній процес нові можливості, а саме: поєднання високої економічної ефективності й гнучкості освітнього процесу, широке застосування інформаційних ресурсів, розширення можливостей традиційних форм навчання, можливість створення нових ефективних форм навчання [32].

Інформаційно-освітнє середовище є програмно-телекомунікаційним і педагогічним простором із єдиними технологічними засобами здійснення освітнього процесу, інформаційною підтримкою та документуванням. Цей підхід дозволяє викладачу перенести акценти із активного педагогічного впливу на суб'єкт навчання у галузь «інформаційно-освітнього середовища», в якому відбувається його саморозвиток і самонавчання. За такої організації освіти включаються механізми внутрішньої активності особистості у взаємодії з середовищем. Чим повніше і більше особистість застосовує можливості середовища, тим більш успішно здійснюється її активний і вільний саморозвиток, тобто людина одночасно є творцем і продуктом власного середовища, що дає їй фізичну основу для життя та уможливорює моральний, інтелектуальний, духовний і суспільний розвиток [43, с. 88].

Освітньо-виховне середовище закладу вищої освіти є домінантним фактором професійного становлення й особистісного розвитку студентської молоді. Головними чинниками його впливу є створення еталону суспільного життя, мінімізація деструктивних дій на особистість проявів буденного життя, активне піднесення ролі соціально-виховних впливів на формування особистості студента [56].

Дослідник А. Кух переконаний, що освітнє середовище складають три взаємопов'язані компоненти: суб'єктно-ресурсний (визначає суб'єкти освітнього середовища (студенти, викладачі) й умови здійснення їхньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії), матеріально-технічного (відповідає за забезпеченість освітнього середовища певним стандартним обладнанням) та ідейно-

технологічного (визначає нормативні методики і технології досягнення прогнозованих результатів навчання) [37, с. 74].

Як стверджує Т. Лонгвинська, освітньо-виховне середовище здійснює колосальний вплив на суспільну свідомість студентів. За гарних умов навчання у закладі вищої освіти у студентів відбувається розвиток усіх рівнів суспільного становлення. Навчання у закладі вищої освіти передбачає наявність високого рівня розумового розвитку, психічних якостей, як от: уваги, пам'яті, сформованих переконань, уявлень тощо. За відповідного зниження цього рівня можливою є компенсація за рахунок досконалої інтелектуальної праці, підвищеної мотивації, продуктивної старанності, емоційного задоволення освітньо-виховною діяльністю.

Важливою умовою навчання студента закладу вищої освіти є засвоєння ним змісту освітньо-виховної діяльності. Це сприяє ліквідації внутрішнього дискомфорту того, хто навчається. У цілому розвиток соціальної спрямованості особистості студента в умовах освітньо-виховного середовища закладу вищої освіти здійснюється за напрямками: виховання переконаності та професійної спрямованості; розвиток необхідних соціалізуючих якостей і ознак; удосконалення ціннісних особистісних якостей, набуття досвіду; виховання відповідальності та обов'язку щодо визначення позиції майбутньої соціальної ролі; зростання особистісних критеріїв у галузі освітньо-виховної діяльності; самовиховання молоді із формування якостей, рис, досвіду, необхідних для майбутнього соціального життя; формування готовності до майбутньої соціальної практичної діяльності [39, с. 122].

Змодельовав освітнє середовище В. Биков. До його складу він відніс:

– цільову складову, за якою формулюються цілі, завдання функціонування й розвитку системи освіти і, яка зумовлює появу в освітньому середовищі управлінської складової;

– управлінську складову. Її утворюють організаційні структури управління системами освіти (галузевими, корпоративними, регіональними, загальнодержавними);

– навчальний заклад, у якому створюються потрібні умови для здобуття тими, хто навчаються, освіти певного рівня, загальноосвітнього і/чи професійного спрямування, за тією чи іншою формою навчання тощо (сюди ж включені інші типи освітніх закладів, що входять до складу інституціональної системи освіти);

– ресурсну складову, що передбачає сукупність різних ресурсів (фінансових, організаційних, кадрових, енергетичних) підтримки життєдіяльності та розвитку систем освіти;

– нормативну складову, що передбачає нормативно-інструктивне і законодавчо-правове забезпечення, які регулюють процеси освіти на рівні систем освіти різного організаційного рівня та призначення (зокрема, освітні та освітньо-професійні стандарти) [10, с. 121].

Виховання є інструментом збереження, передачі й становлення культури, це розвиток індивіда, а розвиток, у свою чергу, – це самоствердження особистості.

На кожну сферу людини – інтелектуальну, емоційну, мотиваційну, волюву, предметно-практичну, регулятивну та екзистенціальну впливають бінарні методи «виховання – самовиховання», що ґрунтуються на повазі та взаєморозумінні, демократії та солідарності, культурній європейській спадщині. Самовиховання лише тоді виховання, коли воно «само». Людина сама себе творить. Це «само» особливо проявляється у підлітковому віці, зокрема у 13–14 років, коли активно формується уявлення про своє «Я» [51, с. 187–188].

Застосовуючи середовище в організації виховних впливів, означає перетворювати його на регулятора відносин і провідника управлінських команд. Це дозволяє враховувати як негативні, так і позитивні впливи середовища, його потенційних можливостей, що є основою проектування

розвитку того чи іншого суб'єкта, що включає вивчення наступного: як і в чому суб'єктові розвитку сприяє середовище; що і як є опосередкованим у особистості, яка розвивається, і в колективі, й у виховній системі.

Врахування впливів середовища дає змогу пояснити поведінку освітньої системи; передбачити перебіг її подальшого розвитку; передбачати зміни, що відбудуться у ній внаслідок взаємодії із середовищем; спроектувати систему заходів випереджального, попереджувального або перетворювального характеру.

Отже, середовище можна застосовувати:

- при формулювання цілей системи (застосувати певні її сили до розробки цих цілей);
- з діагностичною метою (реєстратор, експерт тощо);
- із проєктувальною метою (включати фахівців у її аналіз, залучати їх до генерування ідей, припущень);
- для організації виховних впливів (провідник управлінських команд) [40, с. 232].

Для здійснення досконаліших впливів на особистість використовуються інноваційні технологічні системи, що діють на різні сфери виховання – емоційну, інтелектуальну, предметно-практичну, мотиваційну, волюву, регулятивну, екзистенціальну.

З огляду на те, що освітньо-виховне середовище університету є системою, виходитимемо з розуміння сутності такої категорії. У якості вихідних засад пропонуються такі положення: виховна система є сукупністю взаємопов'язаних елементів у освітньому просторі, яка забезпечує формування прогнозованої особистості у аспекті її соціально значимих характеристик [60, с. 223].

Домінантні критерії ефективності виховної роботи закладу вищої освіти [60, с. 224]:

1. Зниження рівня тривожності викладачів і студентів, їхня задоволеність педагогічною взаємодією, відносинами у закладі вищої освіти.

2. Переважання адекватної позитивної самооцінки викладачів і студентів.
3. Готовність до саморозвитку і самопізнання.
4. Професійне і моральне самовизначення студента.
5. Становлення гуманістичної педагогічної позиції викладачів.
6. Сприятливий психологічний клімат у загальноуніверситетському та студентських колективах, викладацькому колективі закладу вищої освіти.

Особливо роль у вихованні молоді має патріотичне виховання, спрямоване на розвиток любові до Батьківщини, відданість Вітчизні, бажання працювати на прогресивному розвитку власної країни.

У нинішньому суспільстві патріотичне виховання молоді набуває важливого значення з кількох причин: зростає рівень інформованості (дезінформованості) молоді; процеси демократизації, поява багатопартійної системи створюють відповідні труднощі у розумінні молоддю сутності патріотизму; сучасна молодь не пройшла школи патріотичного виховання, що випала на долю старших поколінь. Ось чому виникає необхідність здійснення патріотичного виховання молоді на більш якійсь новому рівні. Це сприятиме формуванню у молоді правильного розуміння патріотизму, особистої позиції з щодо цієї проблеми.

Одним із найефективніших шляхів формування патріотизму як цінності студентів університету є створення інтерактивного освітнього середовища, де вони могли б проявляти себе як патріоти і громадяни, гармонійно проходити рівні самоідентифікації, акумулюючи цінність патріотизму. В межах університету можна створити таке середовище, що сприятиме формуванню патріотичної позиції молоді.

Таким може стати інтерактивне освітнє середовище, що буде ґрунтуватися на історично забарвленій, соціально значимій діяльності, яка ініціюється студентами як учасниками, організаторами і пропагандистами, і, в межах якої здійснюються пошукові експедиції, проводяться «уроки мужності», патріотично спрямовані акції, робота з ветеранами університету. В процесі

такої активної соціально значимої патріотично спрямованої діяльності у студентів університету формується патріотизм громадянсько-гуманістичного типу, який, долучаючись до їхньої системи ціннісних орієнтацій, проявляється в усвідомленій професійній підготовці та особистісній зацікавленості у майбутній діяльності (участь, організація, пропаганда результатів).

Формування патріотичної якості майбутніх фахівців можливе за системного підходу до організації освітнього простору як інтерактивного середовища, створеного навколо будь-якої «референтної» ідеї (наприклад, позитивно забарвлена національно-патріотична ідея). Це середовище є комплексом сприятливих умов, стимулюючих мотивацію до патріотично спрямованої діяльності студентів університету, що одночасно є її ініціаторами, учасниками, організаторами, пропагандистами, і ґрунтується на принципах суб'єктності, зацікавленості, активності, добровільності. За такої умови діяльність, спрямована на формування патріотизму, набуває свідомого характеру.

Метою і результатом патріотичного виховання є формування і розвиток патріотизму. Патріотичне виховання здійснюється поряд із іншими напрямками виховної роботи. Воно знаходиться у тісному взаємозв'язку з громадянським вихованням, і є відносно самостійним напрямом виховної роботи. Патріотичне виховання координує свою роботу з моральним, інтернаціональним, трудовим вихованням тощо. Кожен із цих виховних напрямів вирішує свої завдання. Проте існують виховні проблеми, що зумовлює необхідність їхнього комплексного застосування. Отже, патріотичне виховання інтегрує різні напрями виховної роботи, відбувається в цілісному освітньо-виховному середовищі.

До характеристик патріотичного виховання студентів у освітньо-виховному середовищі університету відносяться: багатofакторність, перспективність, довготривалість, комплексність, ступеневість. Розкриємо їх.

Багатофакторність патріотичного виховання студентів характеризується наявністю значної кількості чинників зовнішнього і внутрішнього середовища: університет, сім'я, формальні й неформальні контакти студентів з іншими людьми, їхнє звернення до мистецтва, літератури, засобів масової інформації, що стихійно і цілеспрямовано впливають патріотичне виховання студентів.

Систематичність і тривалість передбачає реалізацію виховних дій у відповідній системі та порядку:

- планування та цілепокладання процесу патріотичного виховання студентів, його основних етапів і стадій реалізації;
- відбір змісту процесу патріотичного виховання студентів, форм, методів та засобів;
- організація патріотичного виховання студентів;
- контроль перебігу патріотичного виховання;
- визначення домінантних напрямків корекції процесу патріотичного виховання студентів;
- ухвалення управлінських рішень;
- прогнозування подальшого перебігу процесу патріотичного виховання студентів, динаміки патріотичної вихованості студентів.

Тривалість виявляється як планова, доцільна, комплексна реалізація процесу патріотичного виховання студентів із урахуванням індивідуальних, вікових, конфесійних і національних особливостей студентів в умовах неперервної зміни особистості студента й освітнього середовища, прогнозування і корекції перебігу процесу патріотичного виховання студентів, динаміки патріотичної вихованості студентів.

Перспективність визначає можливий успіх розвитку процесу патріотичного виховання й основні фактори (зовнішні й внутрішні), умови успішної реалізації даного процесу. Ця характеристика відображає можливість і необхідність ставити близькі й віддалені перспективи, планувати процес патріотичного виховання студентів, прогнозувати його результати.

Комплексність дозволяє побачити педагогічний процес як єдине ціле, об'єднуюче в собі окремі напрями реалізації його виховних функцій. Ця характеристика відображає повноту різних напрямів, типів, методів, форм, засобів патріотичного виховання студентів.

Ступеневість характеризує послідовність патріотичного виховання студентів як процес, що йде від найпростіших уявлень про патріотизм – до найвищого ціннісно-сислового прояву патріотизму. Тому відбувається послідовне формування процесу патріотичного виховання від знання про патріотизм, створення мотивації патріотично-орієнтованої поведінки до формування досвіду патріотичної діяльності.

Цілісність означає завершеність і закономірність. Вона характеризується, насамперед, єдиною метою патріотичного виховання студентів і єдністю комплексу цілеспрямованих виховних впливів: єдність і самостійність процесів (етапів, стадій, ситуацій), що його створюють; цілісність та підпорядкованість його компонентів; наявність загального та збереження специфічного.

Активність окреслює діяльність педагогів як цілеспрямовану, усвідомлену, мотивовану, ініціативну і ситуативну, емоційно-обумовлену за високим рівнем володіння педагогом прийомами та способами дій. Ця активність означає двосторонній характер взаємодії педагога і студента як умову її ефективності [44, с. 51–54].

Формування й розвиток особистості відбувається у різних видах діяльності. Отже, формування патріотизму як невід'ємного складника соціально-моральної спрямованості особистості відбувається в процесі діяльності вихованців, що організується педагогами із застосуванням різних методів, засобів і форм освітньої роботи.

До факторів впливу освітньо-виховного середовища університету на формування патріотичної вихованості майбутніх фахівців відносять: активне піднесення ролі соціально-виховних впливів формування патріотичної вихованості студентів у межах групи, курсу, факультету, університету,

створення еталону суспільного життя. Організація освітньо-виховного середовища має бути спрямована на успішну дидактичну, соціально-психологічну й особистісно-психологічну адаптацію молоді, підвищення рівня навчальної активності, набуття студентами навичок майбутньої професійної діяльності, формування здорового способу життя, створення активної громадської позиції відносно суспільних явищ і життя загалом. Вагомим складником освітньо-виховного середовища закладу вищої освіти є система виховної роботи, що передбачає:

- розвиток особистості студента як суб'єкта свого життя;
- створення умов для самовираження, самореалізації і прояву творчих нахилів і здібностей кожного студента;
- формування професійних якостей майбутніх фахівців через різні види діяльності (дозвіллевої, спортивної, художньо-творчої, суспільно-корисної тощо);
- формування активної позиції студентів у громадському житті факультету, університету та держави [56].

Проблема професійно підготовки в університеті вирішується з урахуванням методологічних підходів: системного, цілісного, діяльнісного, особистісного тощо. Найефективнішим є інтегративно-діяльнісний підхід, що розглядається як система, цілісність якої досягається завдяки інтеграції її складників. Підготовка майбутніх фахівців здійснюється на основі сукупності загальних і специфічних принципів, що відображають закономірності цілісного освітнього процесу й особливості напрямку виховної роботи. До них відносимо принципи: науковості, системності та цілісності; системності та послідовності, зв'язку теорії з практикою; взаємодії загального, особливого та індивідуального в змісті та методах підготовки; єдність освітніх, виховних та розвиваючих результатів навчання; оптимальне поєднання репродуктивності та продуктивної діяльності в освіті.

Сутність патріотичного виховання в середовищі університету виявляється поетапно:

– перший – адаптаційний. Він передбачає стимулювання патріотичного світогляду, усвідомлення значущості його для успішної реалізації в майбутній професії;

– другий – наукові ідеї та їхній вплив на майбутнього фахівця, його оточення, осмислення ідей через внутрішні переконання з подальшим узгодженням із перспективами щодо забезпечення життєдіяльності держави та світового товариства;

– третій – пошук шляхів і способів активності виховного середовища університету, взаємодії, підготовки до здійснення патріотичної діяльності, становлення патріотизму майбутнього фахівця як його моральної позиції.

З огляду на останні політичні події, що відбуваються в Україні, патріотичне виховання потребує поліпшення. Нинішній політичний стан в Україні характеризується військовими конфліктами на Сході; деформуванням ціннісних орієнтацій молоді; зниженням соціальної активності підлітків, втратою моральної основи патріотичних почуттів; зниженням ролі патріотичного виховання молоді в сім'ї і навчальних закладах, що не відповідає потребам суспільства, його інтересам; проявом стійкої тенденції до падіння престижу військової служби.

Мета патріотичного виховання молоді у закладі вищої освіти може досягатися шляхом реалізації виховних завдань:

– забезпечення сприятливих умов для самореалізації згідно її інтересів і можливостей;

– виховання правової культури, зокрема поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки – Герба, Прапора, Гімну, історичних святинь;

– сприяння набуттю студентством соціального досвіду, успадкування культурних і духовних надбань українського народу;

- формування мовної культури майбутнього фахівця, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації;
- формування духовних цінностей патріота: почуття національної свідомості, патріотизму, любові до українського народу, його історії, Української Держави, родини, рідної землі, гордості за минуле і сучасне;
 - відновлення та вшанування національної пам'яті;
 - утвердження у свідомості громадян значення ролі українського війська в українській історії, спадкоємності розвитку Збройних Сил у відстоюванні ідеалів державності та свободи України, її громадян, формування фізичної та психологічної готовності молоді до виконання конституційного та громадянського обов'язку щодо відстоювання національних інтересів, незалежності держави, підвищення престижу й розвиток мотивації молоді до військової і державної служби;
 - забезпечення духовної єдності наступних поколінь, виховання поваги до батьків, людей похилого віку, турбота про молодших і людей із особливими потребами;
 - сприяння діяльності організацій, осередків і клубів громадської активності, що спрямовані на патріотичне виховання молоді;
 - прищеплення кращих рис української нації – прагнення до свободи, працелюбності, любові до мистецтва і природи та поваги до батьків;
 - створення сприятливих умов для розвитку громадянської активності особистості, його професіоналізму, високої мотивації до праці як основи конкурентоспроможності фахівця і держави;
 - сприяння постійному розвитку фізичного, духовного і психічного здоров'я; задоволення культурних і естетичних потреб особистості;
 - виховання здатності протидіяти різним проявам правопорушень, бездуховності, аморальності, антигромадської діяльності;

- створення відповідних умов щодо посилення патріотичної спрямованості телерадіомовлення, інших засобів масової інформації при висвітленні явищ і подій суспільного життя;

- реалізація індивідуального підходу у виховання особистості;

- забезпечення відповідних умов для самореалізації особистості згідно з її здібностями, особистими і суспільними інтересами і потребами;

- розвиток світоглядної культури молоді, її ціннісних орієнтацій, забезпечення умов для її вільного світоглядного вибору;

- професійне виховання, що передбачає становлення дівчат і юнаків як досвідчених фахівців, які володіють досконало професійними знаннями та вміють застосовувати творчо їх на практиці, приймати креативні рішення, і які є готовими до професійної діяльності в умовах ринкових відносин;

- ознайомлення молоді з політичним, соціальним, господарським, культурним досвідом світових цивілізацій і свого народу;

- оволодіння ефективними методами і навичками набуття нових знань, формування потреби постійного інтелектуального, духовного і морального збагачення і самовдосконалення [2, с. 70].

З метою вирішення поставлених завдань, виховна робота у закладах вищої освіти має здійснюватися за такими напрямками:

- визначення домінантних напрямків роботи щодо патріотичного виховання на сучасному етапі;

- збагачення змісту патріотичного виховання, посилення громадянсько-патріотичної спрямованості робочих програм соціально-гуманітарних дисциплін;

- розвиток методів і форм виховання на засадах інформаційних технологій, застосування інноваційних форм педагогічного впливу на молодь;

- підвищення рівня професійної підготовки, сформованості патріотичної вихованості.

Поняття «патріотизм» ототожнюється не тільки з окремим політичними чи моральними якостями, або з окремою моральною якістю особистості. Поняття «патріотизм» є складником інтегративної властивості особистості, що дозволяє його розглядати як невід'ємну складову частину соціально-морального спрямування особистості. Зміст цього поняття визначається його специфікою. До нього відносять його дійовий характер, ціннісна сутність, що піднімає патріотизм над будь-якими політичними гаслами. Ґрунтується патріотизм на народності, почутті любові до Батьківщини.

Аспектами патріотичної вихованості студентів є: морально-психологічний і практичний, що у своїй єдності забезпечують молодь необхідними знаннями і вміннями і формують у неї ціннісне відношення до патріотизму. Сутність патріотичного виховання студентів університету передбачає розуміння самобутності українського патріотизму.

В умовах модернізації української освіти варто активно вирішувати ряд питань її глибинного перетворення, питань, що стосуються чіткого окреслення пріоритетів у системі виховання студентської молоді, зокрема в освітньо-виховному середовищі університету; здійснювати поетапне планування заходів, що спрямовані на формування та розвиток системи базових духовно-моральних цінностей, культури міжнаціонального спілкування на основі принципу толерантності, поважного ставлення до звичаїв, традицій народу нашої країни.

Висновки до розділу першого

Аналіз наукових досліджень щодо патріотичного виховання виявив значний інтерес науковців щодо цього напрямку виховання студентів університету. З'ясовано, що у сучасній науковій літературі виокремлено сутнісні характеристики патріотизму як філософської, психологічної і соціальної категорії. Зокрема, філософія розкриває це поняття як явище, якість особистості, морально-політичний принцип, одну із форм діалектичної єдності особистих і суспільних інтересів, людини і суспільства. Соціальна сутність

патріотизму, передусім, розкривається у тісному взаємозв'язку з кризовими явищами, що мають місце у суспільстві та активізують ставлення людей до феноменів, які володіють глибокою історико-культурною традицією та значним потенціалом. Психологічна наука досліджує механізми інтеріоризації тих соціальних явищ і процесів, які впливають на формування патріотичних якостей особистості. Особистісна цінність патріотизму характеризується стійким переживанням любові людини до найближчого і до віддаленого середовища, в якому перебуває вона і, яке є для неї значущим.

Здійснений аналіз напрацювань дослідників проблеми патріотичного виховання свідчить про неоднозначне трактування цього поняття, проте, водночас, надає можливість виокремити його суттєві ознаки. Предметом патріотичного виховання є категорії: національна культура; національна ідея; рідна мова; історія держави і народу; самовизначення; категорія Батьківщини, феномени Майдану, Небесної сотні. Результатом такого виховання є формування нового українця, який володіє національними й європейськими цінностями: повага до національних символів; повага до прав людини; повага до верховенства права. До того ж, справжній патріот бере активну участь у громадсько-політичному житті країни; толерантно ставиться до цінностей і переконань представників інших культур, рівності перед законом; готовий до захисту суверенітету і територіальної цілісності України.

Отже, патріотизм – це інтегративна цінність та духовно-моральна якість особистості, що проявляється в почутті любові до Батьківщини, у відчутті духовного зв'язку з нею, у моральній відповідальності за долю Батьківщини і готовності її захищати, у вільному національному та етнічному самовизначенні особистості, у свідомому примноженні й збереженні духовних національних цінностей.

Патріотичне виховання майбутніх фахівців в умовах університету розуміється як цілеспрямований педагогічний процес розвитку особистості патріота і громадянина України на основі європейських цінностей і

загальнолюдської моралі, із дотриманням закону, норм права, й участі студентів у демократичних процесах.

Результатом патріотичного виховання студентів є категорія патріотичної вихованості майбутніх фахівців. Патріотична вихованість як інтегральна духовно-моральна якість, цінність особистості проявляється у почутті любові до Батьківщини, духовному зв'язку з нею, у моральній відповідальності за долю України і готовності захищати її, у національному вільному самовизначенні особистості, свідомому збереженні й примноженні духовних національних цінностей.

З'ясовано, що одним із найефективніших шляхів формування патріотичної вихованості як цінності особистості є створення інтерактивного освітньо-виховного середовища, в якому студенти виявляють себе як патріоти і громадяни, гармонійно проходять рівні самоідентифікації й інтеріоризації цінностей патріотизму. В межах університету створюється середовище, яке дозволяє сформувати патріотичну позицію студентів. Під час активної патріотично спрямованої соціально значущої діяльності у студентів формується патріотизм громадянсько-гуманістичного типу, що включається до їх системи ціннісних орієнтацій. Сутнісними характеристиками освітньо-виховного середовища університету як педагогічної системи є такі: багатофакторність, перспективність, довготривалість, комплексність, ступеневість.

РОЗДІЛ 2.

СИСТЕМА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

2. 1. Організаційно-методичні аспекти виховної роботи університету

У програмі розвитку «Голосіївська ініціатива 2020», що реалізовується у НУБіП України, значна увага приділяється національно-патріотичному вихованню студентів, формуванню в них національних і загальнолюдських якостей. Знання, уміння і навички, якими володіють студенти, свідчать про рівень обізнаності, теоретичних знань і професійну кваліфікацію особистості. Адже особистісні якості проявляються у широкому спектрі життєвих ситуацій, що дає можливість застосовувати набуту компетентність у будь-яких умовах [20].

У Стратегії національно-патріотичного виховання дітей і молоді на 2016–2020 рр., що затверджена Указом Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 80/2015, наголошується на важливості формування у студентів патріотичних якостей. У ній вказано, що: «В Україні національно-патріотичне виховання дітей та молоді має стати одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України». До того ж, змістовною основою патріотичного виховання мають бути приклади «... героїчної боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, державності та соборності, успадкованих, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки,

учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Української повстанської армії, Карпатської Січі, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху в Україні. Також національно-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах героїзму та мужності учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013–2014 рр., учасників антитерористичної операції в Луганській і Донецькій областях» [54].

Метою виховної роботи у НУБіП України є створення сприятливих умов для набуття студентською молоддю широкого соціального досвіду, успадкування найкращих духовних надбань свого народу, досягнення високої культури міжнаціональних стосунків, формування у студентів незалежно від їхньої національної приналежності власних рис громадянина-патріота України, розвиненої духовності, правової, розумової, політичної, художньо-естетичної, трудової, моральної, екологічної культури, фізичної досконалості тощо.

До головних завдань виховання в університеті відносять:

- розвиток наукового світобачення;
- формування навичок і умінь розумової праці;
- розвиток у студентів звичок і навичок моральної поведінки;
- формування у студентської молоді мотивації до праці й активної взаємодії;
- розвиток у студентської молоді художньо-естетичних поглядів та почуттів, переконань, виховання у особистості здатності й потреби створювати прекрасне;
- формування здорової гідної зміни фахівців-аграрників;
- створення умов для реалізації творчих здібностей студента, розвитку його талантів і нахилів;
- виховання та формування національної самосвідомості студентів, любові до Батьківщини та українського народу, нестерпне бажання працювати на благо України;
- виховання у студентської молоді високої мовної культури;

- розвиток у студента національної гідності, самоповаги на базі засвоєних духовних надбань українського народу;
- формування поваги до звичаїв, обрядів, культури, традицій усіх народів, що населяють територію України;
- виховання у студентів університету поваги до законів і норм у суспільстві, колективі, формування у них правової культури [54].

Виховання студентства у НУБіП України передбачає врахування таких принципів: природовідповідності, культуровідповідності, цілісності, народності, етнізації, акмеологічності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, особистісної орієнтації, адекватності виховання психологічним умовам розвитку особистості, демократичності, технологізації, превентивності, гуманізації, послідовності й систематичності, єдності виховання і життєдіяльності, єдності теорії й практики, індивідуалізації та диференціації, правової свідомості тощо.

У виховній роботі зі студентською молоддю у НУБіП України передбачено такі напрями виховання: національно-патріотичне, громадянське, розумове, моральне, правове, політичне, екологічне, трудове, фізичне, естетико-художнє тощо.

До головних суб'єктів виховної роботи НУБіП України відносяться ректор та проректори, директор навчально-наукового центру виховної роботи і соціального розвитку, декани, їхні заступники із виховної роботи, завідувачі кафедр, науково-педагогічні працівники, студентський актив (старости, представники структур студентського самоврядування, зокрема, студентська організація і первина профспілкова організація студентів й аспірантів) [55, с. 11].

Організують виховну роботу університету та здійснюють управління нею проректор із навчальної та виховної роботи, якому безпосередньо підпорядкований Навчально-науковий центр виховної роботи і соціального розвитку. До домінантних завдань цього центру віднесені:

- координація діяльності суб'єктів виховання університету;
- створення сприятливих умов для функціонування органів студентського самоврядування;
- здійснення моніторингу якості;
- контроль, оцінювання, ефективність виховної роботи на рівні факультету чи навчально-наукового інституту, кожної академічної групи.

До того ж, Навчально-науковий центр виховної роботи і соціального розвитку є відповідальним за організацію, проведення виховних загальноуніверситетських заходів, до підготовки яких безпосередньо долучається кафедра культурології університету.

Науково-педагогічні працівники та куратори академічних груп організовують і здійснюють виховну роботу в університеті. Їхня діяльність контролюється і спрямовується деканами факультетів, їхніми заступниками із виховної роботи. Заступники деканів із виховної роботи укладають і виконують плани виховної роботи, стежать за дотриманням студентами правил внутрішнього розпорядку, їхнім проживанням у гуртожитках та організовують змістовне дозвілля студентської молоді, формулюють пропозиції щодо призначення кураторів студентських груп, поліпшують зміст виховання згідно із профілем професійної підготовки студентів і, разом із кураторами студентських академічних груп, відповідають за дотримання студентами правил внутрішнього розпорядку, правил проживання у гуртожитках [55, с. 12].

У студентській групі виховна робота забезпечується куратором. Інститут кураторів – це керівна ланка, яка функціонує в системі позааудиторної виховної роботи університету та, яка здійснює її організацію у студентській академічній групі. У результаті роботи куратора студент набуває певного соціального досвіду, формує національну самосвідомість, ціннісні орієнтації, розвиває індивідуальні якості особистості. Врдночас із активом академічної групи куратор укладає проект плану роботи групи на навчальний рік, який обговорює зі студентською групою; слідкує за виконанням позицій плану та аналізує

ефективність виховних заходів, розвиток ініціативи студентського самоврядування; проводить індивідуальну роботу з студентами; виявляє їхні здібності, нахили і сприяє участі студентів у роботі культурних товариств, наукових гуртків, клубів за інтересами, творчих студій, у художній самодіяльності, спортивних секцій; переймається проблемами успішності студентів, встановлює безпосередньо контакти з представниками кафедр із метою створення певних умов для навчання студентів, надання їм необхідної допомоги, проведення заходів із обдарованими студентами; висловлює свої рекомендації студентській групі про проведення виховних заходів, залучає студентів до різного роду факультетських і загальноуніверситетських заходів; турбується про житлово-побутові умови студентів групи, їх культурний відпочинок, бере активну участь у поселенні студентів у гуртожиток, постійно відвідує його; вносить пропозиції щодо відзначення кращих студентів групи, складає характеристики на студентів академічної групи; відповідає за власну роботу перед деканатом, кафедрою [66].

Наукова література розкриває такі функціональні обов'язки куратора академічної групи [1; 13; 28; 38], зокрема:

- спостерігати й аналізувати ефективність виховної роботи, контролювати рівень успішності та відвідування занять студентами групи;
- укладати план роботи куратора на семестр, затверджувати його в установленому порядку, виконувати його;
- постійно вести журнал планування й обліку роботи;
- здійснювати індивідуальну роботу з студентами групи;
- залучати студентів групи до виховних заходів на факультеті, в університеті;
- брати участь у розподілі місць у гуртожитку, періодично його відвідувати;
- перейматися житлово-побутовими умовами студентів, їхнім культурним відпочинком;

- виходити з ініціативою щодо відзначення і заохочення кращих студентів групи;
- формувати у підопічних студентів організаційні навички шляхом залучення їх до студентської наукової спільноти, культурно-масової і спортивної роботи;
- звітувати за свою роботу куратора перед деканатом, кафедрою;
- брати участь разом із студентами у заходах, які відбуваються у навчальному закладі;
- інформувати деканат, керівництво кафедри про навчально-виховну роботу, що здійснюється в студентській академічній групі, про її морально-психологічний клімат, настрої студентів;
- постійно підвищувати свою кваліфікацію, культурний, політичний світогляд;
- захищати соціальні й правові інтереси студентів академічної групи;
- в установленому порядку періодично звітувати перед деканатом (радою кураторів).

Куратор студентської академічної групи у своїй діяльності реалізує виховні функції: комунікативну, організаторську, аналітичну, соціальну [1; 13; 28].

Активна участь молоді у студентському самоврядуванні університету є одним із найбільш ефективних засобів формування духовних цінностей. У закладі вищої освіти студентське самоврядування забезпечує виконання студентами їхніх обов'язків, захищає права і безперечно сприяє гармонійному розвитку особистості, формуванню у студента навичок майбутнього керівника, організатора.

Перерахуємо функції студентського самоврядування:

- активне сприяння соціальній, громадській і професійній самореалізації студентів;
- представництво, захист студентських інтересів;

- затвердження документів, які врегульовують діяльність і організацію студентського самоврядування університету;
- організація та проведення наукових, організаційних, культурно-масових, спортивних та інших заходів;
- підготовка пропозицій щодо сприяння підвищенню якості освіти з урахуванням наукових і професійних інтересів студентів;
- залучення студентів до науково-дослідної, творчої роботи;
- діяльність, яка спрямована на підвищення свідомості студентів, їх вимогливості до рівня власних знань, виховання патріотизму до рідного університету;
- інформування спільноти через засоби масової інформації про студентське життя;
- сприяння працевлаштуванню студентів в університеті.

Інші функції студентського самоврядування прописані у Статуті закладу вищої освіти та Положенні про студентське самоврядування закладу вищої освіти [66].

У НУБіП України в 2002 р. була створена кафедра культурології. Її поява мала сприяти активізації виховної роботи університету. На її базі у 2005 р. організовано навчально-науковий центр культурології. У 2014 р. виник навчально-науковий центр культури і просвітництва. Основними напрямками діяльності його стали: «Молодіжні програми», «Народна творчість», «Культурологія». При кафедрі функціонує близько 30 колективів художньої самодіяльності, студій, гуртків, клубів за інтересами, де студенти НУБіП України реалізують свій креативний потенціал.

На кафедрі культурології працюють справжні митці: заслужений артист України, лауреат численних мистецьких конкурсів, доцент Роман Рудий; видатний поет-пісняр, заслужений діяч мистецтв України, лауреат багатьох премій, народний артист України, професор Вадим Крищенко; народна

артистка України, лауреат міжнародних і всеукраїнських фестивалів і конкурсів Наталія Шелепницька.

Формуванню патріотичних почуттів сприяє участь студентської молоді у хоровій і балетній групі Народного ансамблю пісні і танцю «Колос» імені С. Семеновського, хоровому ансамблі «SOUL», естрадно-духовому оркестрі (біг-бенді), жіночому вокальному ансамблі «Октава», мистецькій студії «Сім сходинок», народному студентському театрі «Березіль» та ін.

Репертуар жіночого вокального ансамблю «Октава» містить сучасні обробки народних українських пісень. Саме завдяки виконанню української пісні ансамбль неодноразово ставав лауреатом всеукраїнських конкурсів і фестивалів.

Вокальний чоловічий ансамбль «Амеро» є колективом із особливою тембральною фарбою голосів, що поєднують у один тон урівноваженість, злагодженість усіх традицій вокально-ансамблевого звучання класики, естрадної пісні та фольклору.

«Сім сходинок» – це молодіжний творчий колектив, мистецька студія у якій інструменталісти та солісти яскраво представляють сучасну молодіжну музику, авторські, естрадні, українські народні пісні у сучасному аранжуванні.

Основними виховними заходами патріотичного спрямування є:

1. Знайомство з історією та сучасністю НУБіП України. Обов'язковим є відвідування музею історії НУБіП України та Алеї Слави
2. Лекція «Я громадян України, студент НУБіП України».
3. Свобода і мир (захід до Міжнародного Дня Миру) (17.09).
4. День захисника України (14.10).
5. Тиждень української мови та писемності.
6. День пам'яті жертв голодомору та політичних репресій.
7. День національної єдності (01.12).
8. Відвідування Музею історії Києва.
9. Вшанування героїв «Небесної сотні» (лютий).

10. Відзначення Дня пам'яті та примирення (присвячений пам'яті жертв Другої світової війни) – Меморіал Слави НУБіП України (травень).

11. Щорічне святкування «Дня знань», «Дня народження університету», «Дня студента».

12. Святкування Дня Конституції України (28 червня).

13. Екскурсії до Кам'янець-Подільської фортеці (Хмельницька область); Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини в Переяславі-Хмельницькому (Київська область); Мамаєвої Слободи (Центр народознавства «Козак Мамай») (м. Київ, вул. Михайла Донця, 2); Музею історії Десятинної церкви (м. Київ, вул. Володимирська, 6/1); Музею гетьманства (м. Київ, вул. Спаська, 16-б); Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» (м. Батурин, Чернігівська обл.); Національного музею історії України (м. Київ, вул. Володимирська, 2); Національного музею «Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні» (м. Київ, Лаврська вулиця, 15-а); Історико-архітектурної пам'ятки-музею «Київська Фортеця» (м. Київ, вул. Госпітальна, 24 а); Музею хліба (м. Київ, вул. Вишгородська); Музею Української революції 1917-1921 років (м. Київ, вул. Володимирська, 57) тощо.

14. Виховна година «Державні символи України».

15. Зустріч із представниками Збройних сил України, учасниками АТО.

16. Захід «Українська державність: історія та сучасність» (до Дня Соборності України).

17. Вшанування пам'яті героїв Крут (екскурсія на Аскольдову могилу м. Київ).

18. Захід «Дзвони Чорнобиля...» (День Чорнобильської трагедії 26.04).

Кафедра фізичного виховання НУБіП України поряд із прищепленням студентам здорового способу життя як норми поведінки, невід'ємного компонента загальної культури особистості, здійснює патріотичне виховання на навчальних заняттях із фізкультури, у роботі спортивних секцій, клубів, у

процесі проведення спортивних змагань, зустрічей, турнірів, турпоходів тощо. Кафедра є відповідальною за організацію загальноуніверситетських фізкультурно-спортивних заходів, зокрема і патріотичного спрямування.

Видами спорту, що мають місце у НУБіП України, – це баскетбол, волейбол, спортивної аеробіки, гирьовий спорт, перетягування канату, кіукушин карате тощо.

Традиційними формами спортивно-масової і фізкультурно-оздоровчої роботи є:

- спартакіада студентів НУБіП України;
- змагання на кубок університету з різних видів спорту;
- заняття студентів у спортивних секціях з різних видів спорту;
- факультативні заняття студентів у позааудиторні години;
- участь команд і окремих кращих спортсменів університету у спортивних змаганнях: міських, всеукраїнських, міжнародних;
- проведення змагань спартакіади студентів першокурсників – спортивне свято з нагоди «Дня знань»;
- змагання студентів з багатоборства «Краща спортивна академічна група»;
- чемпіонат НУБіП України зі спортивного 15-тиборства «UNI – SPORTMAN НУБіП України»;
- військово-спортивні змагання «Патріот НУБіП України» серед студентів університету з нагоди «Дня захисника України»;
- проведення практичних занять з фізичного виховання зі студентами у навчальних групах за спеціалізацією з 12 видів спорту;
- спартакіада студентів серед збірних команд факультетів із різних видів спорту тощо.

Кафедра військової підготовки НУБіП України забезпечує військово-патріотичне виховання студентської молоді, готує офіцерів і солдат, формує готовність студентів до виконання обов'язку із захисту Батьківщини. Кафедра

організовує і проводить заходи з нагоди Дня Збройних сил України, Дня захисника України, Дня відкритих дверей на кафедрі, долучається до вшанування інших військово-патріотичних свят.

Важливу роль у вихованні патріотизму студентської молоді університету відіграє кафедра міжнародних відносин і суспільних наук НУБіП України, що надає рекомендації в частині коригування змісту патріотичного виховання, формування політичної культури студентів, прищеплює молоді любов до Вітчизни шляхом виховуючого навчання, під час викладання дисциплін «Історія української культури», «Історія української державності», «Політологія», «Соціологія», «Демографія», «Соціальна і гуманітарна політика», «Соціальна молодіжна політика України», «Політологічні аспекти державного управління» для студентів освітніх ступенів «бакалавр» і «магістр» усіх форм навчання українською й англійською мовами.

Також кафедра активно долучається до збагачення новими фактами літопису університету, досліджує історичне минуле у подіях та датах. Такі розвідки стали основою підготовки книг про минуле університету («Історія та сучасність Національного університету біоресурсів і природокористування України»), його фундаторів («Вони прославили університет») тощо.

Мовні кафедри університету забезпечують розвиток комунікативних здатностей, мовної компетентності студентської молоді на заняттях, спеціальних курсах, виховних заходах, семінарах, у процесі яких формується ціннісне ставлення до державної й іноземних мов, досконале володіння мовними засобами, що безперечно сприяє формуванню у студентів патріотичних якостей.

Кафедра педагогіки має за мету організацію навчально-виховної роботи з студентами, що спрямована на засвоєння ними психолого-педагогічних знань, умінь, навичок, а також оволодіння професійно-значущими якостями, формування у студентської молоді наукового світогляду, моральних та громадянсько-патріотичних цінностей тощо. На кафедрі укладаються методичні

рекомендації для наставників академічних груп, навчальні підручники та посібники, регулярно на електронні ресурси додаються матеріали з організації виховної роботи.

Важливим у аспекті патріотичного виховання студентів є постійно діючий науково-методичний семінар «Методика виховної роботи наставника студентської групи» для наставників 1-го курсу, на якому куратори академічних груп розглядають питання патріотичного виховання студентів університету, діяльність якого безпосередньо забезпечується кафедрою педагогіки.

2. 2. Патріотичне виховання студентів засобами соціально-гуманітарних дисциплін

Організація освітнього процесу університету має враховувати цілі й завдання патріотичного виховання. Це, у свою чергу, вимагає оптимізації змісту робочих програм, розуміння науково-педагогічними працівниками важливості постійного їхнього оновлення у аспекті патріотичного виховання студентської молоді.

З метою формування патріотичної вихованості студентів увесь освітньо-виховний процес університету має бути насичений різноманітними аспектами патріотичного виховання. Особлива роль тут відводиться дисциплінам соціально-гуманітарного циклу, зокрема: «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Українська література», «Культура мовлення та ділового спілкування», «Історія української культури», «Етнокulturологія», «Історія української державності», «Право» та ін.

Особистість із досконало сформованими почуттями патріотизму повинна, передусім, вільно володіти українською мовою чи прагнути її вивчити; знати історію й історичне коріння власної країни, рідного краю; брати участь у волонтерському русі; любити і оберігати природу; знати символіку України і з

повагою ставитися до Державного Прапора, Герба України, знати Гімн України тощо.

Вивчення генетичної пам'яті свого народу починається з вивчення рідної мови, що виконує, передусім, дві домінуючі соціальні функції – служить засобом розвитку особистості як передумови розвитку народу і застосовується як засіб комунікації і пізнання. Розвиток людини відбувається у розумовому й емоційному аспектах. У обох випадках рідна мова має першочергове значення. Інший бік суспільної цінності мови – застосування її як засобу комунікації і пізнання. Мову образно називають моделлю світу в його пізнаній частині. Саме цю функцію виконує рідна мова у процесі формування світогляду людини.

Студентська молодь у НУБіП України опановує дисципліну *«Українська мова (за професійним спрямуванням)»*. Під час її вивчення студенти мають нагоду підвищити рівень власної загальномовної підготовки, практично оволодіти основами стилістики державної мови на високому рівні. Студенти формують уміння і навички оптимально спілкуватися українською мовою, що є однією із найважливіших якостей справжнього громадянина-патріота своєї Батьківщини.

Виховати патріотично налаштовану особистість є завданням не легким. Отже, заняття мають бути наповнені відповідним змістом, зорієнтованості на новизну інформації, різноманітні види розвиваючої, пошукової, творчої діяльності. Основними напрямками виховання патріотизму і громадянськості на заняттях із української мови є: виховання любові й пошани до рідної мови, прагнення зберегти її.

Формуванню почуття любові до рідної мови, передусім, приє вивчення таких тем: *«Витоки української мови та історія її державності»*, *«Культура мови як механізм формування зразкової літературної мови фахівця»*, *«Науковий стиль української мови: сутність та особливості»*, *«Українська мова – об'єкт соціолінгвістики»* тощо.

Вивчення рідної мови повинно бути спрямоване на формування мовної особистості, людини – носія мови, яка володіє лінгвістичними знаннями та високим рівнем комунікативних умінь, навичок та дбає про красу і розвиток мови.

Близькою за своїм значенням до дисципліни *«Українська мова (за професійним спрямуванням)»* у аспекті патріотичного виховання студентів університету є дисципліна *«Культура мовлення та ділового спілкування»*, метою якої є формування культури ділового спілкування. Такі теми, як: *«Джерела виникнення красномовства в Київській Русі»*, *«Етичні джерела народного золотослова України»*, *«Видатні оратори Київської Русі: Кирило Туровський, митрополит Іларіон, Володимир Мономах, преподобний Нестор. Літописання як джерело красного писання і красномовства (Нестор, Пимен та ін.)»*, *«Риторична спадщина українського Відродження (І. Вишенський, Ф. Прокопович та ін.)»*, *«Братські школи України. Курси живого слова у Києво-Могилянській академії XVII–XVIII ст. Красномовство Ф. Прокоповича»*, *«Розвиток академічного красномовства у XVIII–XIX ст. у слов'янських землях»* дозволяють сформувати у студентів університету почуття гордості за своїх пращурів, глибоку повагу до рідної мови, розуміння її важливості у аспекті збереження державності тощо.

Така навчальна дисципліна, як *«Українська література»* дозволяє розкрити творчість видатних українських поетів, письменників і, водночас, сформувати патріотичні якості студентів. Головним завданням української літератури є збереження цінності образу рідного слова, що відбувається завдяки включення в текстовий матеріал творів вітчизняних письменників (О. Гончар *«Собор»*, О. Олесь *«О слово рідне...»*, В. Стус *«Ярій, душе»*, Л. Костенко *«Біль єдиної зброї»* тощо). Саме ці праці символізують важливі національні проблеми.

Зміст навчальної дисципліни *«Історія української культури»* дозволяє студентам ознайомитись із головними формами і тенденціями етнокультурного

розвитку української нації від найдавніших часів до сьогодення, надає можливість проаналізувати, осмислити різноманітні явища та процеси культурного життя Української держави. Цьому сприяє ознайомлення із такими темами, як: «Українська культура як самобутнє явище та об'єкт вивчення», «Культура Київської Русі», «Українські культурні традиції», «Витоки української культури», «Основні етапи розвитку української культури в ХХ ст.» тощо.

Кафедрою культурології забезпечується викладання навчальної дисципліни «*Етнокulturологія*». Опановуючи цю дисципліну, студент оволодіває інформацією щодо походження українців, про духовну культуру співвітчизників, їх господарство тощо. Цьому сприяє вивчення таких тем: «Концепції етногенезу українців. Походження етноніму «Україна», «Українська етнічна культура. Джерела формування культурологічної думки України», «Культура первісного суспільства як історичний тип», «Українська культура. Особливості розвитку, етапи формування і становлення культури. Періодизація утворення української народності. Православні церковні братства та розвиток освіти. Фольклор. Думи та історичні пісні. Архітектура і образотворче мистецтво», «Українська культура у XVII–XVIII ст.», «Мистецтво українського бароко», «Особливості культурного розвитку України у ХХ ст.» тощо. У результаті засвоєння матеріалу дисципліни у студентській молоді формуються морально-етичні цінності, громадянсько-патріотичні почуття, а у майбутньому можливість здійснити зміни в українській державі на краще.

Навчальна дисципліна «*Історія української державності*» розкриває студентам головні етапи становлення та розвитку Української держави, самобутнього шляху становлення Батьківщини. Розбудова могутньої держави вимагає висококваліфікованих, патріотично налаштованих фахівців, які здатні продовжувати кращі традиції українства. Теми, що опановують студенти під час вивчення цієї дисципліни («Генеza української державності в епоху середньовіччя: наукова полеміка», «Латентний період українського

державотворення: різноманітність і суперечливість трактувань», «Українська національна боротьба (сер. XVII ст.). Козацько-гетьманська держава: проблеми наукового переосмислення», «Відродження ідеї українського національного самовизначення та державності в XIX ст.», «Нові тенденції в суспільно-політичному житті України на початку XX ст.», «Україна і Друга світова війна: нова парадигма», «Зміни в політичному житті України (друга половина 40–80-х рр. XX ст.)», «Історичні особливості державотворчих процесів в незалежній Україні (з 1991 р.)», «Аграрно-промисловий комплекс України», «Україна і світ: геополітичний фактор в історичній ретроспективі», «Перспективи української держави в XXI ст.»), дозволяють сформувати у студентської молоді повагу до минулого нашої держави; сприяють усвідомленню особистістю себе повноцінним громадянином-патріотом власної Батьківщини, безпосереднім учасником державотворчих процесів.

Важливу роль у аспекті формування патріотичної вихованості студентів виконує така навчальна дисципліна, як *«Філософія»*. Адже у ній патріотизм розглядається як домінантна цінність особистості. Фундаментальні положення теорії пізнання, зв'язок об'єктивної і суб'єктивної дійсності, особистість як суб'єкт пізнання – це питання, що складають методологічну основу патріотичного виховання. Формування світогляду студентської молоді є підґрунтям для синтезу знань, що опановуються під час вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. У свідомості студентської молоді формуються морально-патріотичні цінності.

Розуміння кожним студентом філософських національних ідей, поглядів сприяє формуванню духовної цілісності особистості. Використовуючи скарби народної мудрості, осмислюючи життєвий нетлінний досвід народу, студенти замислюються над проблемами сенсу життя і смерті шляхом досягнення поставлених цілей, засобами реалізації своїх намірів. Неоціненний внесок у становленні патріотизму, відродженні духовності, традицій українського

народу має творчість Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, М. Драгоманова, Л. Українки та ін.

Вивчення *«Історії України»* має також велике значення для формування патріотизму молоді. Ця дисципліна знайомить із минулим нашої держави, з видатними діячами, які внесли вагомий внесок у розвиток української науки, культури, мистецтва. Приклади героїчної боротьби українського народу за власну незалежність виховують почуття національної гордості за наших пращурів. Відомі історичні події життя нашого народу є взірцями високого героїзму і патріотизму, великої любові до України, свого народу. Під час вивчення історії України у студентів виховується не тільки патріотизм, а і високий гуманізм та духовність.

Формуванню якостей громадянина-патріота Батьківщини сприяє вивчення навчальної дисципліни *«Країнознавство та основи міжнародного туризму»*. Студентство знайомиться з класифікацією і типологізацією країн, регіональним поділом світу, історичним розвитком країн, особливостями культури та політичного і державного устрою країн, основними напрямками економічного розвитку провідних розвинутих країн світу. Це дозволяє сформувати у студентів любов до своєї Батьківщини, повагу до інших держав світу.

Метою засвоєння студентами навчальної дисципліни *«Культурні та духовно-релігійні традиції країн світу»* є формування уявлення про важливу роль духовно-релігійних традицій у культурі різних регіонів світу. Дисципліна надає можливість виявити спільні й відмінні риси культур світу, що має важливе значення у формуванні світогляду та духовності студентської молоді, яка є основою патріотизму. Вивчення таких тем, як: *«Духовно-релігійні традиції культури сучасного світу та їхнє наукове осмислення»*, *«Культура та духовно-релігійні традиції країн європейського Заходу»*, *«Культура кочовиків Євразії в контексті духовно-релігійних традицій»*, *«Духовно-релігійні традиції країн»*, *«Своєрідність релігії та духовності культур Близького Сходу та*

Північної Африки, витоки та духовно-релігійні традиції арабо-мусульманської цивілізації» тощо дозволяють зрозуміти, що вкладають у поняття «патріот», «громадянин» у різних країнах, у різних народів.

Навчальна дисципліна *«Теорія та історія держави, права і політичних вчень»* надає можливість майбутнім фахівцям оволодіти знаннями з історії виникнення і розвитку сучасних правових та політичних вчень. Це, у свою чергу, дає змогу громадянину, патріоту держави сформувати свій юридичний світогляд, основою якого є різні концепції та підходи до відповідних державно-правових інститутів, держави і права загалом. Студенти у цьому аспекті засвоюють такі питання, як от: «Провідні характеристики держави та суспільно-політичної ситуації в ній і навколо неї», «Природа та суть провідного політичного інституту та основи упорядкування правового поля в державі», «Сукупність теорій і вчень, що спрямовані на розкриття суті політичних інститутів, явищ та процесів; аналіз політичних інститутів, явищ та процесів з огляду на історичний досвід та політичні прецеденти» тощо.

Значним потенціалом щодо виховання патріотизму студентської молоді володіє дисципліна *«Право»*, зміст якої сприяє засвоєнню молоддю знань щодо сутності держави і права, формуванню знань про основи конституційного устрою України, розвитку навичок правомірної поведінки, засвоєнню державно-правових понять і категорій права та держави. Домінантними темами вважаємо такі: «Джерела конституційного права України», «Поняття та предмет галузі конституційного права», «Основні засади конституційного ладу України», «Конституційно-правовий статус особи», «Набуття і припинення громадянства України», «Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина», «Громадянство України» тощо.

Спорт, як потужний чинник виховання патріотизму, варто розглядати крізь призму патріотичного виховання, що є керованою системою, яка складається з різного роду взаємопов'язаних між собою елементів, внутрішніх стійких зв'язків та стосунків об'єктивного й суб'єктивного характеру, а також

підсистеми змістовного, організаційного і методичного аспектів. Спортивно-патріотичне виховання, що являється одним із напрямів патріотичного виховання, спрямоване на розвиток морально-вольових якостей, виховання сили, витривалості, мужності, спритності, стійкості, дисциплінованості під час занять фізичною культурою й спортом, формування досвіду служіння Батьківщині й готовності до її захисту, що і є ознакою патріотизму.

Дисципліна «*Фізичне виховання*», насамперед, спрямована на оволодіння системою знань, які формують ціннісне ставлення та здатність студентів до фізичного удосконалення й самореалізації здорового стилю життя. У державних документах сформульовані концептуальні засади і механізми здійснення фізичного виховання в університеті. Складником підвищення ефективності фізичного виховання молоді є передача їй системи знань із основ формування принципів здорового способу життя; наслідком цього є послідовне засвоєння низки змістоформуючих категорій світогляду, їх актуалізація у практичній діяльності. Формуючи режим відпочинку і праці, варто дотримуватися нових підходів у аспекті проведення вільного часу, формувати культуру вільного часу, передусім, засобами фізичного виховання. Проте, функції цієї навчальної дисципліни, на нашу думку, не обмежуються лише турботою про здоров'я. Теза, яку ми всі знаємо «У здоровому тілі – здоровий дух» безпосередньо відноситься до формування рис громадянина-патріота. Залучення студентської молоді до систематичних занять фізичними вправами, до активної участі у спортивному і фізкультурному житті (курсу, групи, факультету, університету) безперечно сприяє процесу соціалізації, розвитку суспільно значущих рис характеру, формуванню соціальної активності. До того ж, фізичне виховання сприяє розвитку духовного світу студентів, моральному зростанню особистості, а отже і патріотичному вихованню.

2. 3. Результати емпіричного дослідження щодо ставлення студентів до патріотичного виховання

Із метою удосконаленню методики патріотичного виховання молоді в університеті нами було опитано студентів НУБіП України. Опитування здійснювалося за допомогою адаптованого варіанта анкети «Патріот» [27] (додаток А). Відповідали на запитання анкети 72 респонденти.

Розкриємо більш детально результати нашого опитування.

На перше запитання анкети «*Чи вважаєте Ви себе патріотом?*» були отримані такі відповіді. Стверджувальну відповідь «так» дали 42 студенти, що складає 58 % загальної кількості опитаних. 21 респондент (29 %) вважає, що вони патріотами є «частково». 8 студентів (11 %) не вважають, що вони патріоти своєї країни. І лише один студент написав, що «не знає», чи є він патріотом. На нашу думку, такі відповіді свідчать про те, що студенти підійшли досить критично до оцінки своїх якостей особистості.

Наступним було таке запитання «*Які суб'єкти, на Вашу думку, найбільше вплинули на формування Ваших патріотичних поглядів?*». Пропонувалися такі варіанти відповіді: «заклад освіти»; «оточуючі люди, друзі»; «батьки»; «органи влади»; «ЗМІ». Найчастіше студенти називали варіант «оточуючі люди, друзі». Цей суб'єкт ними обрано 40 разів. Друге місце за виборами респондентів посів суб'єкт «батьки»: його вказали 30 разів. Третє місце за суб'єктом «ЗМІ» (обраний студентами 16 разів). Найменше виборів студентів припало на такі суб'єкти, як «заклад освіти» та «органи влади» (названі студентами по 8 разів). Такий вибір суб'єкта пояснюємо тим, що в опитування взяли участь студенти-першокурсники, тому на формування їхніх патріотичних поглядів звичайно найбільший вплив мають оточуючі люди, друзі, батьки. Результати опитування ми врахуємо при розробці авторської методики формування патріотизму.

На питання «*Що Ви розумієте під поняттям «патріотизм»?*» отримано такі відповіді: «любов до своєї держави, народу», «любов до своєї Батьківщини, виражена у вчинках», «повага до свого народу, праця для нього», «відданість

своїй Батьківщині», «сприяння покращенню життя у своїй країні», «бажання змін на краще у своїй країні», «бережливе ставлення до мови, культури, традицій, законів своєї країни», «небайдужість до майбутнього своєї країни», «чесність кожного по відношенню до країни, народу», «готовність пожертвувати життям заради Батьківщини», «вірність своїй країні», «всебічна підтримка політики в державі», «бажання змінити себе заради покращення життя у країні», «самовідданість», «готовність пожертвувати своїми інтересами заради Батьківщини», «любов, повага до рідної землі», «гордість за свою Батьківщину, бажання захищати її» тощо. Зауважимо, що найчастіше студентами називалася теза «любов до своєї Батьківщини». Отже, такі відповіді студентів свідчать про правильне розуміння ними поняття «патріотизм».

На наступне запитання, *«За якими ознаками чи висловлюваннями Ви визначаєте для себе поняття «патріотизм»?»,* ми отримали такі результати:

1. національна самосвідомість, гордість за належність до своєї нації, народу – 26 виборів;
2. непримиримість до представників інших націй і народів – 4 вибори;
3. інтернаціоналізм, готовність до співпраці з представниками інших націй і народів у інтересах своєї країни – 12 виборів;
4. безкорислива любов і служіння Батьківщині, готовність до самопожертви заради її блага або спасіння – 10 виборів;
5. любов до рідного дому, країни, міста, вірність національній культурі, традиціям, устрою життя – 40 виборів;
6. спроба працювати для процвітання України, для того, щоб держава, в якій Ви живете, була авторитетною, міцною і шанованою у світ – 32 вибори;
7. патріотизм нині не актуальний, не сучасний, не для сучасної молоді – 4 вибори.
8. патріотизм це лише романтичний образ, літературна вигадка – не обрали жодного разу.

Таким чином, найбільшого значення студентами надається таким ознакам патріотизму, як любов до рідного дому, країни, міста, вірність національній культурі, традиціям, устрою життя; спроба працювати для процвітання України, для того, щоб держава, в якій вони живуть, була авторитетною, міцною і шанованою у світ; національна самосвідомість, гордість за належність до своєї нації, народу. Незначна кількість студентів вказали такі ознаки: патріотизм нині не актуальний, не сучасний, не для сучасної молоді; непримиримість до представників інших націй і народів.

На п'яте запитання «Якщо Ви не змогли визначити для себе поняття «патріотизм», то в чому причина Вашого незрозуміння?» студенти відповіли таким чином: «немає бажання» обрали 4 особи, «немає можливості» вказали 3 опитаних, «вважаю це неактуальним» зазначили 5 осіб, що свідчить, на нашу думку, про вплив суб'єктивних чинників під час опитування студентів. Адже студенти з відповіддю на попереднє запитання не мали труднощів.

Наступне запитання було таким: «Перед Вами список індивідуально-психологічних характеристик і життєвих цінностей людини (таблиця 2. 1). Визначте за 10-бальною шкалою, на скільки ці якості й цінності сформовані у Вас». Зауважимо, що 1 бал відповідає мінімальній значущості цінності, що сформована у студентів, а 10 балів максимальній. При обробці результатів анкети ми підраховували сумарне значення цінності по всій обстежуваній виборці та визначили її середнє значення.

Таблиця 2. 1

Індивідуально-психологічні характеристики і життєві цінності людини

№ п/п	Індивідуально-психологічні характеристики і життєві цінності людини
1.	Активне діяльне життя.
2.	Життєва мудрість.
3.	Здоров'я (фізичне і психічне).
4.	Цікава робота.
5.	Краса природи і мистецтва.
6.	Любов (духовна і фізична).
7.	Матеріальне забезпечення життя.

8.	Наявність добрих і вірних друзів.
9.	Суспільне визнання.
10.	Пізнання (освіта, кругозір).
11.	Продуктивне життя.
12.	Розвиток (постійне духовне і фізичне вдосконалення).
13.	Розваги.
14.	Свобода (самостійність, незалежність у судження і вчинках).
15.	Щасливе сімейне життя.
16.	Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому).
17.	Творчість (можливість творчої діяльності).
18.	Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч).
19.	Охайність.
20.	Вихованість (гарні манери).
21.	Високі запити (високі вимоги до життя).
22.	Життєрадісність.
23.	Старанність.
24.	Незалежність.
25.	Непримиримість до недоліків у себе та інших.
26.	Освіченість.
27.	Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово).
28.	Раціоналізм (вміння розумно і логічно мислити, приймати обдумані раціональні рішення).
29.	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна).
30.	Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів.
31.	Тверда воля (вміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами).
32.	Терпимість (до поглядів і думки інших, вміння прощати іншим їх помилки).
33.	Широта поглядів (вміння зрозуміти іншу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички).
34.	Чесність (правдивість, щирість).
35.	Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
36.	Чуйність (турботливість).

У таблиці 2.2 наведено кількісні показники, зокрема сумарне значення цінності по всій обстежуваній виборці та її середнє значення.

Із таблиці 2.2 зрозуміло, що для студентів домінантними є наступні індивідуально-психологічні характеристики і життєві цінності людини: «любов (духовна і фізична)» (середнє значення 9), «вихованість (гарні манери)» (середнє значення 8,9), «свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)» (середнє значення 8,8), «чесність (правдивість, щирість)» (середнє значення 8,7), «охайність» та «краса природи і мистецтва» (середнє значення

8,6). Вибір студентами цих якостей не викликає в нас жодних сумнівів, адже для юнацького віку вони є головними.

Таблиця 2. 2

Результати ранжування індивідуально-психологічних характеристик і життєвих цінностей людини

Номер цінності	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Кількість виборів/сума балів	36/ 248	33 /239	36 /285	30/ 220	31/ 268	36/ 323	34/ 232	32/ 245	30/ 200	36/ 300	34/ 276	36/ 293	31/ 227	36/ 317	31/ 268	33/ 255	33/ 254	36/ 290
Середнє значення	6,9	7,2	7,9	7,3	8,6	9	6,8	7,7	6,7	8,3	8,1	8,1	7,3	8,8	8,6	7,7	7,7	8,1

Номер цінності	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
Кількість виборів/сума балів	32/ 276	34/ 303	33/ 260	35/ 293	35/ 280	36/ 296	32/ 197	35/ 287	35/ 287	36/ 294	36/ 257	36/ 272	36/ 262	34/ 261	34/ 284	36/ 312	35/ 283	33/ 267
Середнє значення	8,6	8,9	7,9	8,4	8	8,2	6,2	8,2	8,2	8,2	7,1	7,6	7,3	7,7	8,4	8,7	8,1	8,1

Отримали низьку оцінку такі індивідуально-психологічні характеристики і життєві цінності людини, як: «непримиримість до недоліків у себе та інших» (середнє значення 6,2), «суспільне визнання» (середнє значення 6,7), «матеріальне забезпечення життя» (середнє значення 6,8), «активне діяльне життя» (середнє значення 6,9). Отже, відповіді студентів містять певні протиріччя. На нашу думку, це можна пояснити остаточно не сформованою громадянською позицією.

Результати наступного запитання «Відмітьте, що у Вашій компанії, колективі, колі Ваших знайомих цінується більше?» відображено у таблиці 2. 3.

Як видно з таблиці 2. 3, респонденти у спілкуванні з друзями та у студентському товаристві найбільше цінують такі риси особистості як: взаєморозуміння (62 вибір), готовність допомогти один одному в складний час та чесність, порядність, принциповість (по 58 виборів), рішучість (40 виборів), здібності (34 виборів). Найменше обирали опитані такі риси: вміння модно

одягатися (2 вибір), інтерес до політики та наявність фірмових речей (по 4 вибори), приємна зовнішність та наявність грошей на різні витрати (по 14 виборів), що демонструє правильне розуміння ними особистісних цінностей сучасної української молоді.

Таблиця 2. 3

Колективні цінності

Номер п/п	Цінності	Кількість виборів
1	Вміння цінувати справжню дружбу.	38
2	Готовність допомогти один одному в складний час.	58
3	Взаєморозуміння.	62
4	Чесність, порядність, принциповість.	58
5	Приємна зовнішність.	14
6	Гарні манери.	30
7	Вміння модно одягатися.	2
8	Сила волі.	28
9	Сміливість.	22
10	Рішучість.	40
11	Інтерес, знання літератури, мистецтва, музики.	26
12	Інтерес до політики.	4
13	Наявність фірмових речей тощо.	4
14	Наявність грошей на різні витрати.	14
15	Здібності.	34

Восьмим запитанням ми сформулювали студентам таке: *«Із запропонованих варіантів відповідей виберіть ту, яка найбільшою мірою виражає Вашу точку зору»*. Варіантами відповіді на запитання були наступні: «Я люблю, коли інші люди мене цінують», «Я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи», «Я люблю приємно проводити час із друзями». Перший варіант відповіді обрали 25 % студентів (18 осіб), другий – 56 % (40 осіб), третій – 19 % (14 осіб). Отже, переважна більшість студентів має правильно сформовану життєву позицію.

Далі студентська молодь мала закінчити речення: *«Бути гідним громадянином своєї країни означає бути...»*. Варіанти відповідей були такими: *«любити свою країну, сприяти її розвитку»*, *«патріотом»*, *«слідувати законам, бути активним громадянином»*, *«поводити себе як справжній громадянин України, щоб потім не було соромно за свої вчинки»*, *«сильною та відповідальною за свої вчинки людиною з сформованими цінностями та активною життєвою позицією»*, *«освіченим та толерантним»*, *«корисним Батьківщині»*, *«гідною Людиною»*, *«чесним і порядним»*, *«відповідальним»*, *«свідомим громадянином»*, *«поважати та захищати інтереси Батьківщини»*, *«бути свідомим свого обов'язку перед нею»* тощо.

Відповіді на запитання *«Ваше ставлення до подій у листопаді 2013 р.»* розподілилися таким чином: 37 осіб (52 %) відповіли *«Не знаю»*, 27 осіб (37 %) – *«Дуже хотілося б бути у центрі тих подій, але не було можливості»*, 5 осіб (7 %) – *«Брав безпосередню участь у цих подіях»* і ще 3 особи (4 %) відповіли, що *«Мені байдуже»*. Такі відповіді студентів ми пояснюємо тим, що в 2013 р. вони ще були школярами, а отже не до кінця розуміли того, що відбувалося на Майдані в 2013 р. До того ж, більшість із них не проживали в м. Києві й не могли бути в центрі подій.

Єдність думок продемонстрували студенти, відповідаючи на наступне запитання: *«Ваше ставлення до подій на Сході України»*. Не ставиться позитивно до подій на Сході України жоден опитаний нами студент. Негативне ставлення висловили 66 респондентів (91 %), ще 6 осіб (9 %) не визначилися зі своєю позицією щодо подій на Сході України.

Відповідаючи на запитання нашої анкети *«Які заходи проводяться в університеті щодо формування патріотизму?»*, опитані студенти вказали бесіди; дні пам'яті; зустрічі з воїнами Другої світової війни та АТО; конференції, присвячені відомим українцям; різного роду мистецькі заходи; Дні відкритих дверей на військовій кафедрі; екскурсії; вечори пам'яті; науково-практичні конференції, що присвячені видатним людям України тощо.

На наступне запитання анкети *«Чи берете Ви участь в університетських заходах патріотичного та громадянського спрямування?»* переважна більшість опитаних (52, тобто 81 %) відповіли, що «Так». «Ні» вказали 14 осіб (19 %).

Наступним було запитання *«Які заходи громадянського спрямування Ви хотіли б, щоб проводилися у Вашому закладі вищої освіти?»*. Серед заходів патріотичного виховання студенти назвали лекційні та практичні заняття, присвячені гострим політичним питанням країни; бесіди патріотичного спрямування; конференції; продовжувати святкувати День вишиванки; проводити концерти української пісні; виставки; відвідування музеїв; волонтерські акції; зустрічі з діючими військовими. Особливо студенти наголошували на використанні у виховній роботі цікавих форм і методів.

Відповіді студентів на запитання *«На Вашу думку, чи сприяє спорт та різного роду спортивні змагання формуванню патріотизму у молоді?»* в переважній більшості були стверджувальними. «Так» вказали у своїх анкетах 60 (83 %) респондентів, «Ні» – 7 (10 %) та ще 5 (7 %) – «Частково». Отже, розробляючи методіку формування патріотизму, ми врахуємо побажання студентів щодо проведення конкретних виховних заходів, зокрема запропонуємо різного роду спортивні заходи.

Наступне, про що ми хотіли довідатись, то це про заходи, які, на думку студентської молоді, сприятимуть вихованню патріотизму та учасником яких вони хотіли б стати. Респондентами названі такі: вечори пам'яті; зустрічі з відомими людьми та ветеранами війн; заходи присвячені козацтву; заходи з використанням інноваційних форм і методів патріотичного спрямування; волонтерські акції; заходи, в яких буде використана усна народна творчість, звучатиме українська пісня; спортивні заходи; олімпіади з навчальних дисциплін соціально-гуманітарного спрямування; перегляд кінофільмів; акції патріотично-громадянської спрямованості; конкурси патріотичної пісні; екскурсії тощо.

Висновки до розділу другого

Аналіз організаційно-методичних аспектів виховної роботи НУБіП України дозволяє дійти висновку, що в університеті патріотичне виховання молоді здійснюється відповідно до програми розвитку «Голосіївська ініціатива 2020», Стратегії національно-патріотичного виховання дітей і молоді на 2016–2020 рр., Програми виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот». Метою виховної роботи у цьому напрямку є формування у студентів рис громадянина-патріота України. Серед домінантних завдань виховання молоді в університеті варто назвати формування гармонійної і всебічно-розвиненої особистості.

З'ясовано, що до суб'єктів виховної роботи НУБіП України відносяться ректор та проректори, директор навчально-наукового центру виховної роботи і соціального розвитку, декани, їхні заступники із виховної роботи, завідувачі кафедр, науково-педагогічні працівники, куратори академічних груп, студентський актив (старости, представники структур студентського самоврядування, зокрема, студентська організація і первина профспілкова організація студентів й аспірантів).

Важлива роль у здійсненні виховної роботи в університеті, зокрема щодо патріотичного виховання, належить таким кафедрам: культурології, що має у своїй структурі творчі колективи, педагогіки, фізичного виховання, військової підготовки, міжнародних відносин і суспільних наук, мовні кафедри та ін. Саме їхня діяльність спрямована на активне формувати громадянина-патріота Батьківщини.

Позааудиторна робота у НУБіП України здійснюється через такі форми роботи як:

– святкування Міжнародного Дня Миру; Дня захисника України; Дня пам'яті жертв голодомору та політичних репресій; Дня національної єдності; Дня пам'яті та примирення (присвяченого пам'яті жертв Другої світової війни);

Дня знань; Дня народження університету; Дня студента; Дня Конституції України; Дня Чорнобильської трагедії тощо;

– відвідування музеїв (Музею історії Києва; Музею історії НУБіП України; Алеї Слави; Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини в Переяславі-Хмельницькому; Музею історії Десятинної церкви; Музею гетьманства; Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця»; Національного музею історії України; Національного музею «Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні»; Історико-архітектурної пам'ятки-музею «Київська Фортеця»; Музею хліба; Музею Української революції 1917–1921 рр.);

– екскурсії (Кам'янець-Подільська фортеця (Хмельницька область); Мамаєва Слобода (Центр народознавства «Козак Мамай»; Аскольдова могила м. Київ) тощо;

– проведення тижня української мови та писемності;

– виховні заходи: вшанування героїв «Небесної сотні»; зустріч із представниками Збройних сил України, учасниками АТО; «Українська державність: історія та сучасність» (до Дня Соборності України) тощо;

– лекції та виховні години;

– різного роду спортивні змагання, турніри, конкурси тощо.

З метою формування патріотичної вихованості студентів особлива роль у цьому аспекті відводиться вивченню таких дисциплін соціально-гуманітарного циклу, зокрема: «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Українська література», «Культура мовлення та ділового спілкування», «Історія української культури», «Етнокультурологія», «Історія української державності», «Право» та ін.

Отже патріотичне виховання студентської молоді в університеті здійснюється комплексно – через освітній процес та у позааудиторній виховній роботі.

Здійснено опитування студентів університету за допомогою анкети «Патріот». Це дозволило дійти таких висновків. Переважна більшість студентів розуміє поняття «патріотизм» та якості, якими має володіти громадянин-патріот України. Проте кожен із них вкладає у поняття свій набір індивідуально-психологічних характеристик і життєвих цінностей людини. Водночас, відповіді студентів на запитання дозволили нам виявити остаточно не сформовану громадянську та життєву позицію студентської молоді. Також з'ясовано, що студенти є активними учасниками заходів громадянсько-патріотичного виховання, та їхні побажання щодо подальшої виховної роботи у цьому аспекті.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ

3. 1. **Форми та методи патріотичного виховання студентів у освітньо-виховному середовищі університету**

У Додатку до листа від 27. 11. 2014 р. № 1/9-614 Міністерства освіти і науки України вказується, що з метою формування патріотичної вихованості молоді навчальні заклади мають «доцільно добирати і поєднувати різноманітні методи та форми патріотичного виховання, уникати формалізму та одноманітності, насичувати їх патріотичними емоціями і переживаннями, активно використовувати приклади мужності, звитяги захисників України як з історичного минулого, так і нинішніх воїнів-героїв, які боронять нашу державу від російської агресії» [24].

З метою виховання любові до української мови пропонуємо проводити зі студентами такі заходи: «Українські вечорниці», «Тиждень української мови», «Шевченківське слово – актуальне нині», «Свято рідної мови», вечори українських прислів'їв, прикмет, загадок, конкурс декламаторів тощо.

Варто куратору разом із академічною групою постійно не лише відвідувати місця героїчних історичних подій нашого народу, вивчати архівні джерела, а й збирати документи та фотографії стосовно історії Києва та Київщини. Такі фотографії можуть скласти основу фотовиставки пам'ятних місць та поповнити експонатами історичний музей університету тощо.

Значну роль у патріотичному вихованні відіграють такі форми і методи роботи, як лекція, семінар, бесіда, диспут, робота з книгами та періодикою тощо.

Патріотичні почуття у студентів університету можна виховувати також і під час бесід: «Моя сім'я», «Людина і суспільство» (виховання чуйності, любові, співчуття, толерантного ставлення до близьких людей); «Моя країна –

Україна», «Патріотизм – актуальність сьогодення», «Моє ставлення до подій на Сході» (формування громадянської позиції); «Захист довкілля» (виховання бережного ставлення до природи); «Проблеми сучасного суспільства» (вивчення проблем безробіття, бідності, хвороб, формування у студентів негативного ставлення до насильства, тероризму, сепаратизму тощо).

Досить ефективними у формування громадянина-патріота є такі заходи: круглий стіл «Український етнос у часі та просторі»; святкування «Дня Матері», «Дня Державного Прапора України», «Дня незалежності України», «Дня річниці Майдану»; вечори «Ми діти твої, Україно!», «Барви української мови», «Живи та міцній, наша державо!», «Україна – єдина для всіх!», «Україна – незалежна держава!», «Великий Пророк, Великий Українець», «Наші славні герої»; конкурс «Козацькі забави», «Плакати на патріотичну тему»; виставки «Українська геральдика і державна символіка», «Українська вишиванка», «Український рушник»; конференція «Україна – європейська держава»; творчі зустрічі з поетами та письменниками; виховні заходи «Україно, мамина колиско!», «Уклін Тарасові», «О слово рідне, що без тебе я...!», «Барви української мови».

Змістовий аспект патріотичного виховання може бути реалізовано за допомогою лекцій за темами: «Фольклор як духовна школа національного світорозуміння», «Українське народознавство в іменах», «Мистецтво української діаспори», «Сучасне українське виховання», «Ідеї побратимства в міфах») тощо. Використовуючи цікаві історичні приклади становлення української держави, українського козацтва, національно-визвольних рухів, сучасних досягнень у галузі науки, літератури, мистецтва, під час вивчення дисциплін науково-педагогічні працівники мають наводити не лише приклади славного минулого України, але й приклади помилок, що були допущені українцями в минулому.

Ефективність формування патріотичної вихованості студентів університету передусім залежить від методів і форм, які використовуються.

Домінантна роль у патріотичному вихованні належить активним та інтерактивним формам і методам, які ґрунтуються на взаємодії. Такими формами і методами є: ситуаційно-рольові й імітаційні ігри, метод проектів, інтелектуальні аукціони, тренінги, мозкові штурми, проблемні ситуації патріотичного змісту тощо.

Результативною у вихованні якостей патріота Батьківщини є проектна діяльність. Розкриємо зміст та організацію роботи за *проектом «Я – патріот України»*.

Метою проекту є: застосування ефективних форм роботи зі студентами у патріотичному вихованні; формування у студентської молоді національної гідності, рис громадянина-патріота України; досягнення високої культури взаємин студентства, набуття соціального досвіду, фізичної досконалості, художньо-естетичної культури; прищеплення майбутнім фахівцям кращих риси патріота України; сприяння розвитку фізичної та духовної досконалості; виховання у студентів почуття гордості за свою державу; вивчення, узагальнення і пропагування кращого досвіду патріотичного виховання студентської молоді.

Завданнями проекту є: розробка презентацій і сценаріїв просвітницьких заходів; формування високих моральних цінностей, національної, етнічної самосвідомості студентської молоді; виховання любові до рідної землі, країни, народу, почуття громадянства, шанобливого ставлення до державних символів Вітчизни; формування готовності до захисту Батьківщини, забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканості; стимулювання у студентської молоді патріотично-свідомого мислення, усвідомлення власної ролі у розбудові своєї держави; формування національної свідомості та людської гідності, толерантного ставлення до представників інших культур.

Основними *напрямами* проекту є:

– студентська науково-дослідна робота;

– участь студентів університету в різноманітних заходах (концертах, присвячених Дню захисника Вітчизни, Дня пам'яті та примирення, Дню Матері тощо; зустрічах із ветеранами Другої світової війни, учасниками Майдану, бійцями-героями АТО; конкурсах патріотичної пісні);

– участь студентів університету у військово-спортивних змаганнях;

– участь студентської молоді у науково-практичних студентських конференціях, інтелектуальних вікторинах, круглих столах, присвячених героїчним сторінкам історії України та сьогодення.

Реалізація проекту відбувається за етапами:

I етап – підготовчий.

1. Організація творчих груп, у які входять усі бажаючі студенти та науково-педагогічні працівники університету.

2. Формулювання цілей, завдань проекту.

3. Аналіз заходів патріотичного виховання студентів університету.

4. Визначення головних напрямів навчально-дослідницької роботи (створення «Альбому Пам'яті»; розширення волонтерського руху серед студентів університету тощо).

II етап – практичний.

1. Виконання науково-дослідних робіт студентами університету від керівництвом науково-педагогічних працівників.

2. Участь студентської молоді у конкурсах, конференціях, інтелектуальних вікторинах тощо. Прикладами таких заходів можуть бути:

– флеш-моб «Про все лише віршем», що присвячений Міжнародному дню рідної мови;

– науково-практичний круглий стіл «Українська нація: хто ми, звідки й куди йдемо?»;

– благодійна акція «Зігрій солдата»;

– всеукраїнське свято «День українського козацтва»;

- виставка-ярмарок створених власноруч виробів на підтримку бійцям АТО «За мирну єдину Україну!»;

- виставка картин «Про гідність», присвячену подіям української Революції Гідності;

- фотовернісаж «Герої серед нас»;

- арт-проект «Пам'ять серця» (конкурс інсценованої патріотичної пісні);

- бесіди на теми: «Лист у минуле», «Війна не має забуття»;

- виховні години «День пам'яті та надії», «Є пам'ять, якій не буде кінця»;

- літературний вечір «Знов білим цвітом вкрилися сади, і знов приходить свято Перемоги...»;

- круглі столи на теми: «Віддам життя заради Батьківщини!», «Героїв імена у пам'яті народу»;

- лекції «Тільки пам'ять не сивіє», «Невідома війна»;

- марш пам'яті Небесної сотні «Подвиг хоробрих – шлях до Свободи»;

Під час маршу можуть лунати патріотичні гасла; виконуватися гімн України. Варто запалити лампадки та покласти свічки до пам'ятника Героям Небесної сотні;

- участь у всеукраїнській акції «Хвиля доброти», що передбачає передачу ліків для солдатів Української армії, які воюють на Сході України; допомоги вихованцям дитбудинків на окупованій території;

- виставка патріотичного плакату «Солдати України»;

- туристичний похід «Стежками народної пам'яті»;

- бесіда «У боротьбі ідей гинуть люди». На таку бесіду варто запросити бійця, який розповість студентам про інформаційну війну в сучасному суспільстві;

- акція «Герої живуть поряд» (зустріч з ветеранами Другої світової війни, видатними українськими музикантами тощо).

3. Повідомлення студентами про результати проведених заходів, результати науково-дослідних робіт тощо.

4. Публікація результатів науково-дослідницької роботи у фахових виданнях.

5. Підведення підсумків II етапу проекту.

III етап – узагальнюючий.

1. Аналіз отриманих результатів та узагальнення досвіду для визначення подальших дій щодо організації проектів.

2. Опублікування матеріалів проектної діяльності та методичних розробок науково-педагогічних працівників.

3. Застосування зібраного матеріалу в освітньому процесі.

4. Узагальнення досвіду роботи.

IV етап – інформаційно-просвітницький.

Розповсюдження у ЗМІ інформації про діяльність студентів і науково-педагогічних працівників університету про реалізацію проекту. Результатом проекту «Я – патріот України!» повинно стати: підвищення рівня навчальної мотивації й активної життєвої позиції студентів; прищеплення у студентів інтересу до історії рідного краю, до своєї держави; розвиток почуття патріотизму і гордості за Україну; забезпечення відповідних умов для самовираження і розвитку творчого потенціалу кожного студента, підвищення його особистого і суспільного статусу; забезпечення участі студентської молоді в університетських масових заходах патріотичного спрямування; надання волонтерської допомоги воїнам АТО, родинам, що змушені були покинути свої домівки у результаті анексії Росією Криму та окупації окремих територій східної України; підведення підсумків проекту, оформлення матеріалів щодо реалізації проекту і висвітлення їх на сайті університету.

Наведемо приклади проектів, які варто застосовувати при патріотичному вихованні з студентами університету. Прикладом може бути творчий проект «Молодь будує Україну», пізнавальний «Герої поруч нас», «Моя держава – Україна», дослідницький «Україна на планеті Земля», інформаційний «Україна – козацький край», культурологічний «А що робиш ти...», практико-

зорієнтовані «Запали свічку пам'яті», «Історія моєї родини – в історії рідного краю», соціальний «Зроби іграшку – допоможи Україні», творчий «Я – українець!», милосердя «Родина і Україна», волонтерський «Волонтер і сучасність», «Моя допомога воїнам АТО».

Метод ігрових технологій є одним із ефективних засобів формування патріотичної вихованості, інтересів, професійних мотивів, потреб, а також засобом впливу на емоційну та інтелектуальну сферу студентів.

Наведемо приклади. Рольова гра «Мозаїка» [31, с. 109–111] побудована на застосуванні технологій навчання у співпраці. Вона орієнтована на діяльнісне засвоєння теоретичного матеріалу, наприклад понять «громадянин», «патріот» тощо. Завданням науково-педагогічного працівника є вмотивувати студентів до цього виду діяльності, забезпечити сприятливу атмосферу для колективної співпраці, підготувати навчальний матеріал (розбити його на складові частини, розробити запитання для самоконтролю, продумати форму підсумкового контролю). У цій грі формуються такі громадянські якості особистості, як: відповідальність, ініціативність, самостійність, комунікабельність, а також соціально значущі вміння, навички (аргументувати власну точку зору, працювати з інформацією, виступати перед слухачами, працювати в команді тощо).

Технологічну основу гри складають спільні дії всіх учасників освітнього процесу, що спрямовані на засвоєння інформації. Студентів варто розділити на невеликі групи (не більше 5 осіб). Кожній групі має бути запропоновано однаковий матеріал для вивчення, що розбитий на фрагменти (їхня кількість співпадає з кількістю учасників у групі). Далі упродовж 10 хв. кожен учасник проводить індивідуальну роботу із своєю частиною матеріалу. Потім формуються «експертні ради» із тих, хто працював із однаковим матеріалом, для уточнення змісту, або обговорення способів викладення опрацьованого матеріалу для решти учасників (5–7 хв.). Далі кожен повертається в групу (бажано не в свою), де розповідає опрацьовану частину матеріалу в логічній

послідовності. Така робота триває 20–25 хв. Завершується рольова гра рефлексією: визначається, яка презентація матеріалу була найвдалішою (яскравою, доступною, зрозумілою), з якими труднощами стикнулися студенти під час опрацювання матеріалу.

Ділова гра «Університет як держава» сприяє усвідомленню студентами сутності понять «правова держава», «обов'язки», «права», «соціальна поведінка». Між учасниками гри розподіляються за бажанням ролі: ректор університету, проректори, науково-педагогічні працівники, студенти (по 6 осіб), батьки (3–4 особи), обслуговуючий персонал (прибиральниця, комендант, завгосп тощо). Крім цього, визначається група спостерігачів-експертів (не більше 3 осіб), що будуть слідкувати за процесом розвитку стосунків у грі. Описання ролей дається в письмовій формі самими студентами. Вони мають визначити власну позицію до майбутніх змін (противник, прихильник, байдужий спостерігач, ініціатор-активіст тощо) та спосіб її презентації (розмова по телефону, в коридорі, засідання кафедри, збори групи). До того ж, визначаються наступні правила гри. В університеті оголошена підготовка до загальних зборів із участю студентів, науково-педагогічних працівників, адміністрації, батьків, обслуговуючого персоналу, присвячених створенню у навчальному закладі власної держави. Порядок денний зборів може включати питання: 1) оголосити університет «суверенною» державою; 2) розробити символи; 3) визначити керівні органи; 4) укласти і затвердити статут університету; 5) визначити домінуючі напрямки роботи.

Серед педагогів і студентів будуть обов'язково ентузіасти, які активно пропагують проект, і противники, що кроки за кроком його відхиляють. Під час підготовки відбувається боротьба ідей: чи необхідно реалізувати цей проект. Стратегією гри є необхідність встановити сприятливий мікроклімат для уведення в університеті між учасниками освітнього процесу відносин, які б мали правову основу.

Нині на етапі становлення української державності патріотизм як ціннісна орієнтація у спорті має важливе значення у зв'язку з потребою захисту політичних, економічних і соціокультурних інтересів країни. Фізична культура володіє значним виховним потенціалом. Заняття спортивними видами єдиноборств – галузь соціальної діяльності, яка являє собою сукупність духовних цінностей, створюваних і використовуваних суспільством із метою фізичного розвитку людини, зміцнення її здоров'я, сприяє вихованню громадянина як особистості. Система фізичного виховання нерозривно пов'язана з моральним, естетичним, інтелектуальним та патріотичним вихованням. При занятті, наприклад із дзюдо, є недопустимими образи, лицемірство, зарозумілість, обман тощо.

До засобів фізичного виховання, що сприятимуть формуванню рис громадянина-патріота можна віднести волейбол, баскетбол, футбол, дзюдо, карате, сумо, бокс, кіокушин карате, йогу, ушу, циган тощо); відвідування та участь студентів академічної групи у спортивних змаганнях.

Патріотичному вихованню студентів сприятимуть і заняття гандболом, американським футболом, бейсболом, бадмінтоном, легкою атлетикою, стрільбою, настільним тенісом, гімнастикою, бойовим гопаком, а також смуги перешкод тощо та передбачає підготовку до змагань більшого масштабу – спартакіади [72, с. 285].

Висновки до розділу третього

У розділі запропоновано методику виховної роботи щодо патріотичного виховання студентів куратором академічної групи в умовах освітньо-виховного середовища університету.

Цьому сприятимуть такі виховні заходи: «Українські вечорниці», «Тиждень української мови», «Шевченківське слово – актуальне нині», «Свято рідної мови», вечори українських прислів'їв, прикмет, загадок, конкурс

декламаторів тощо. Радимо постійно відвідувати місця героїчних історичних подій нашого народу.

Патріотичні почуття у студентів університету варто виховувати також і під час бесід: «Моя сім'я», «Людина і суспільство»; «Моя країна – Україна», «Патріотизм – актуальність сьогодення» тощо.

Досить ефективними у формування громадянина-патріота є такі заходи:

- круглий стіл «Український етнос у часі та просторі»;
- святкування «Дня Матері», «Дня Державного Прапора України», «Дня незалежності України», «Дня річниці Майдану»;
- вечори «Ми діти твої, Україно!», «Барви української мови», «Живи та міцній, наша державо!», «Україна – єдина для всіх!», «Україна – незалежна держава!» тощо;
- виставки «Українська геральдика і державна символіка», «Українська вишиванка», «Український рушник»;
- конференція «Україна – європейська держава»;
- творчі зустрічі з поетами та письменниками.

Змістовий аспект патріотичного виховання може бути реалізовано за допомогою лекцій за темами: «Фольклор як духовна школа національного світорозуміння», «Українське народознавство в іменах» тощо.

Запропоновано здійснювати патріотичне виховання студентської молоді із застосуванням проектної та ігрової діяльності. Наведено приклад проекту «Я – патріот України», рольової гри «Мозаїка», ділової гри «Університет як держава».

До засобів фізичного виховання, що сприятимуть формуванню рис громадянина-патріота відносимо: волейбол, баскетбол, футбол, дзюдо, карате, сумо, бокс, кіокушин карате, йогу, ушу, циган тощо); відвідування та участь студентів академічної групи у спортивних змаганнях. Ефективними щодо патріотичного виховання студентів є заняття гандболом, американським

футболом, бейсболом, бадмінтоном, легкою атлетикою, стрільбою, настільним тенісом, гімнастикою, бойовим гопаком, а також смуги перешкод тощо.

ВИСНОВКИ

1. Розкрито теоретичні аспекти проблеми патріотичного виховання. З'ясовано, що патріотизм – це інтегративна цінність та духовно-моральна якість особистості, що проявляється в почутті любові до Батьківщини, у відчутті духовного зв'язку з нею, у моральній відповідальності за долю Батьківщини і готовності її захищати, у вільному національному та етнічному самовизначенні особистості, у свідомому примноженні й збереженні духовних національних цінностей.

Патріотичне виховання студентської молоді університету – це педагогічний процес становлення особистості громадянина та патріота Батьківщини згідно з демократичними цінностями, законодавством, нормами права, загальнолюдською мораллю й участю майбутнього фахівця у демократичних процесах.

Процес патріотичного виховання передбачає формування у студентів патріотичної свідомості, ціннісного ставлення до українського народу, держави, Батьківщини, нації, активної позиції щодо політичних подій в Україні, діяльності, спрямованої на становлення України як правової, демократичної держави.

Результатом патріотичного виховання студентів є категорія патріотичної вихованості майбутніх фахівців. Патріотична вихованість як інтегральна духовно-моральна якість, цінність особистості проявляється у почутті любові до Батьківщини, духовному зв'язку з нею, у моральній відповідальності за долю України і готовності захищати її, у національному вільному самовизначенні особистості, свідомому збереженні й примноженні духовних національних цінностей.

2. Охарактеризовано особливості та виховний потенціал освітньо-виховного середовища університету. У ньому студенти виявляють себе як патріоти і громадяни, гармонійно проходять рівні самоідентифікації й інтеріоризації цінностей патріотизму. В межах університету створюється

середовище, яке дозволяє сформувати патріотичну позицію студентів. Під час активної патріотично спрямованої соціально значущої діяльності у студентів формується патріотизм громадянсько-гуманістичного типу, що включається до їхньої системи ціннісних орієнтацій.

Освітньо-виховне середовище університету виконує завдання: орієнтація на створення інтерактивного гуманістичного середовища, що спрямоване на максимальний розвиток особистісного потенціалу кожного студента; забезпечення взаємозв'язку виховного процесу із навчальною і науковою роботою; максимальне застосування виховного потенціалу навчальних дисциплін; розробка й реалізація патріотично зорієнтованого змісту спільної діяльності викладачів та студентів.

Сутнісними характеристиками освітньо-виховного середовища університету як педагогічної системи є такі: багатофакторність, перспективність, довготривалість, комплексність, ступеневість.

3. Проаналізовано зміст виховної роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України. З'ясовано, що патріотичне виховання молоді здійснюється відповідно до програми розвитку «Голосіївська ініціатива 2020», Стратегії національно-патріотичного виховання дітей і молоді на 2016–2020 рр., Програми виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот». Метою виховної роботи є формування у студентів рис громадянина-патріота України. Серед доміантних завдань виховання молоді в університеті варто назвати формування гармонійної і всебічно-розвиненої особистості.

Позааудиторна робота у НУБіП України здійснюється через такі форми роботи як:

– святкування Міжнародного Дня Миру; Дня захисника України; Дня пам'яті жертв голодомору та політичних репресій; Дня пам'яті та примирення (присвяченого пам'яті жертв Другої світової війни); Дня Конституції України; Дня Чорнобильської трагедії тощо;

– відвідування музеїв (Музею історії Києва; Музею історії НУБіП України; Алеї Слави; Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця»; Національного музею історії України; Національного музею «Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні»; Історико-архітектурної пам'ятки-музею «Київська Фортеця» та ін.);

– екскурсії (Кам'янець-Подільська фортеця (Хмельницька область); Мамаєва Слобода (Центр народознавства «Козак Мамай»; Аскольдова могила м. Київ) тощо;

– проведення тижня української мови та писемності;

– виховні заходи: вшанування героїв «Небесної сотні»; зустріч із представниками Збройних сил України, учасниками АТО; «Українська державність: історія та сучасність» (до Дня Соборності України) тощо;

– лекції та виховні години;

– різного роду спортивні змагання, турніри, конкурси тощо.

З метою формування патріотичної вихованості студентів особлива роль відводиться вивченню таких дисциплін соціально-гуманітарного циклу, як: «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Українська література», «Культура мовлення та ділового спілкування», «Історія української культури», «Етнокulturологія», «Історія української державності», «Право» та ін.

4. Проведено емпіричне дослідження щодо ставлення студентів до патріотичного виховання, яке здійснювалося за допомогою анкети «Патріот». Це дозволило дійти висновків про те, що переважна більшість студентів розуміє поняття «патріотизм» та якості, якими має володіти громадянин-патріот України. Проте, кожен із них вкладає у поняття свій набір індивідуально-психологічних характеристик і життєвих цінностей людини. Водночас, відповіді на запитання дозволили нам виявити остаточно не сформовану громадянську та життєву позицію студентської молоді. Також з'ясовано, що студенти є активними учасниками заходів громадянсько-

патріотичного виховання та їхні побажання щодо подальшої виховної роботи у цьому аспекті.

5. Удосконалено методику виховної роботи щодо патріотичного виховання студентів у освітньо-виховному середовищі університету. Серед ефективних заходів формування громадянина-патріота названі:

- круглий стіл «Український етнос у часі та просторі»;
- святкування «Дня Матері», «Дня Державного Прапора України», «Дня незалежності України», «Дня річниці Майдану»;
- вечори «Ми діти твої, Україно!», «Барви української мови», «Живи та міцній, наша державо!», «Україна – єдина для всіх!», «Україна – незалежна держава!» тощо;
- виставки «Українська геральдика і державна символіка», «Українська вишиванка», «Український рушник»;
- конференція «Україна – європейська держава»;
- творчі зустрічі з поетами та письменниками.

Змістовий аспект патріотичного виховання може бути реалізовано за допомогою лекцій за темами: «Фольклор як духовна школа національного світорозуміння», «Українське народознавство в іменах» тощо.

У методиці здійснення патріотичного виховання наведено приклад проекту «Я – патріот України», рольової гри «Мозаїка», ділової гри «Університет як держава».

Формуванню рис громадянина-патріота сприятимуть такі види спорту як: волейбол, баскетбол, футбол, дзюдо, карате, сумо, бокс, кіокушин карате, йогу, ушу, циган тощо); відвідування та участь студентів академічної групи у спортивних змаганнях. Ефективними щодо патріотичного виховання студентів є заняття гандболом, американським футболом, бейсболом, бадмінтоном, легкою атлетикою, стрільбою, настільним тенісом, гімнастикою, бойовим гопаком, а також смуги перешкод тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва І. М., Мельникова І. М. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академгрупи : навч. посіб. для вищих навч. закладів. Київ : Професіонал. 2007. 304 с.
2. Агаддулін Р. Р. Позанавчальна виховна робота у ВНЗ: досвід формування полікультурної компетенції сучасного вчителя. *Педагогіка та психологія*. 2007. №3. С. 64–72.
3. Алчевська Христина. *Енциклопедія історії України* : у 5 т. Голов. ред. В. А. Смолій. Київ, 2003. Т. 1. 688 с.
4. Андрущенко В. Руденко Ю. Характер особистості: гармонія національних і загальнолюдських цінностей. *Освіта*. 2008. № 53 (24–31 грудня). С. 10–11.
5. Анікіна Т. О. Патріотичне виховання майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 1993. 16 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності : наукове видання. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
7. Бех І., Чорна К. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 124–129.
8. Бех І., Чорна К. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України. Київ. 2014. 48 с.
9. Бех І., Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
10. Биков В. Ю. Відкрита освіта і відкрите навчальне середовище. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2008. № 2. С. 116–123.
11. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість особистості: сутність та шляхи становлення. *Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи*. Київ : Райдуга, 1999. С. 189–219.

12. Братко М. В. Сутнісний зміст поняття «освітнє середовище вищого навчального закладу». *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2012. № 18. URL : <http://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/14#.VaaCA7U6A3D>.
13. Буяльська Т. Б., Прищак М. Д., Мацько Л. А. Робота кураторів академічних груп у вищому навчальному закладі : метод. посіб. Вінниця : ВНТУ. 2007. 148 с.
14. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків. 4-е вид. Львів : Камула, 2006. 278 с.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Укладач і гол. ред. В. Т. Булес. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
16. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навчальний посібник. 3-тє вид., доопрац. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.
17. Власенко О. Особливості формування освітньо-виховних систем. *Тенденції модернізації національних освітніх систем : збірник наукових праць*. За ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 158 с.
18. Волошина Н. М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства : автореф. дис. ... канд. філософ. наук. Київ, 2010. 21 с.
19. Гавлітіна Т. М. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : Київ, 2007. 20 с.
20. Голосіївська ініціатива – 2020. Програма розвитку університету на 2015–2020 роки. URL : <http://nubip.edu.ua/node/10330> Голосіївська ініціатива.
21. Грушевський М.С. Звідки пішло українство... *Великий Українець*. Київ, 1992. С. 90-109.
22. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ, 1991. 240 с.

23. Дідовець М. Коли бракує концепції національного виховання. *Віче*. 2005. № 2. С. 30–32.
24. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 27. 11. 2014 № 1/9-614. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-614729-14>.
25. Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу. Львів, 1892. 210 с.
26. Драгоманов М. П. Заздрі боги. Київ, 1906. 105 с.
27. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Вінниця, 2015. 290 с.
28. Желябіна Н. К. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академічної групи : метод. рекомен. Запоріжжя : ЗДІА. 2007. 67 с.
29. Закон України «Про вищу освіту». URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
30. Зубцова Ю. Є. Формування патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї : авторф. дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.07 – теорія і методика виховання. Київ, 2012. 21 с.
31. Инновационные методы в гражданском образовании / Величко В. В., Карпиевич Д. В., Карпиевич Е. Ф., Кирилюк Л. Г. Минск : Медисонт, 1999. 168 с.
32. Караван Ю. В. Єдине інформаційно-освітнє середовище як важливий елемент якості підготовки фахівців. URL : <http://www.sworld.com.ua/konfer26/56.pdf>.
33. Кіндрат В. К. Патріотизм В. О. Сухомлинського. Збірник матеріалів III Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський і сучасність». Вип. 3. Умань, 1996. С. 29–31.
34. Коваль В. О. Патріотичне виховання учнів у процесі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1999. 16 с.

35. Козак О. До питання про світогляд І. Огієнка. *Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка (1882–1972) в контексті українського національного відродження* : наук. доповіді другої Всеукраїнської наук.-теорет. конференції. (Кам'янець-Подільський-Київ, 18–19 лютого 1997 р.)/ Кам'янець-Подільський – Київ, 1997. С. 106–107.

36. Кульчицький В. Й. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія педагогіка і соціальна робота. 2013. №30. С.76–78.

37. Кух А. М. Освітнє середовище в структурі інноваційної системи фахової підготовки майбутніх учителів фізики. *Предметні дидактики в контексті формування компетентнісно-світоглядних професійних якостей майбутнього фахівця*. (Ч. 2.). 2008. С. 73–76. URL : // www.mvf.kampod.org/zbirnyku/Zbirnyk14/e-book/2-07-Kuhh.pdf.

38. Логвіна-Бик Т. А. Роль куратора у професійному становленні студентів та самоврядуванні. *Рідна школа*. 2006. № 1 (912). С. 61–65.

39. Лонгвиновська Т. Вплив освітньо-виховного середовища ВНЗ на виховання соціальної спрямованості молоді. *Наукові записки*. Херсон. 2012. № 131. С. 121–124.

40. Макар Л. М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 30 (83). С. 229–236.

41. Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания. *А. С. Макаренко. Сочинения*. Т. 5 : Общие вопросы теории педагогики. Воспитание в советской школе. М., 1951. С. 105–224.

42. Мелешко В. Середовищний підхід: досвід експериментальної роботи у сільській школі. *Рідна школа*. 2008. № 1/2. С. 24–27.

43. Мірошніченко В. І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія. Хмельницький : Видавництво

Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. 376 с.

44. Мусина В. Е. Патриотическое воспитание школьников : учебно-методическое пособие. Белгород : ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2013. 156 с.

45. Оришко С. П. Структурно-функціональна модель патріотичного виховання старшокласників засобами туристсько-краєзнавчої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка, соціальна робота. Вип. 21. С. 134–139.

46. Оршанський Л. В. Креативне інформаційно-освітнє середовище як чинник саморозвитку особистості. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. нак. Праць. Рекол. : І. Я. Зязюн (голова) та ін. Київ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. Вип. 23. С. 86–92.

47. Патріотизм: філософський словник. За ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ, 1986. 358 с.

48. Педагогічний словник для молодих батьків / АПН України. Ін-т пробл. виховання, Держ. центр соц. служб для молоді; авт. колектив: Т. Ф. Алексеєнко, Л. В. Артемова, Н. І. Баглаєва. Київ, 2002. 244 с.

49. Петронговський Р. Р. Формування патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – «Теорія і методика вихання». Київ, 2002. 21 с.

50. Побережна Л. Культурне середовище вищого навчального закладу як простір формування стилю і способу життя студентів. *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*: Філософія. Психологія. Педагогіка . 2007. № 3. Ч. 1. С. 99–101.

51. Приходченко К. Підхід до організації навчально-виховного процесу погляду середовища: теоретичний аспект. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 3. С. 17–31.

52. Приходченко К. І. Інноваційні технологічні системи сформованості творчого освітньо-виховного середовища. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 3. С. 186–191.
53. Приходченко К. Середовищний підхід до навчання та виховання молоді. *Шлях освіти*. 2010. № 3. С. 22–27.
54. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки : Указ Президент України від 13. 10. 2015 № 580/2015. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>.
55. Програма виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот». Укладачі: С. М. Ніколаєнко, В. Д. Шинкарук, Д. М. Рудень, Р. В. Сопівник, І. В. Сопівник, Г. В. Петрів, А. О. Кушнір, В. В. Мойсєєв, О. П. Давидова. Київ : «Ай Си Ес – Актив», 2016. 74 с.
56. Роль освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу. URL : <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=14243&chapter=1>.
57. Русова С. Суспільні питання виховання. *Софія Русова і Галичина* : зб. ст. і матеріалів. Упор. З. І. Нагачевська. Івано-Франківськ : Вік, 1996. С. 30.
58. Савченко О. Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В. О. Сухомлинським. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*. Вип. 8. Педагогічні науки. Ч. І. 2005. С. 4–9.
59. Снопко Н. М. Психологические механизмы и педагогические основы патриотического воспитания в системе профессионального образования : автореф. дис. ... докт. пед. наук. М., 2007. 34 с.
60. Сорокопуд Ю. В. Педагогика высшей школы. Ростов н/Д : Феникс, 2011. 541 с.
61. Ступок О. П. Педагогічні погляди А.В. Духновича. *Педагогіка*. 2003. №5. С. 68–77.
62. Стьопіна О. Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2007. 23 с.
63. Сухомлинський В. А. О воспитании. М. : Полиздат, 1982. С. 83–87.

64. Сухомлинський В. О. Народження громадянина: вибрані твори у 5 т. Т. 3. Київ Радянська школа, 1976. С. 283–567.

65. Тарасенко Г. С. Формування в учнів естетичного ставлення до природи в контексті середовищного підходу до освітнього процесу в школі 1 ступеня. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. Вип. 41. Вінниця : ТОВ Нілан ЛТД, 2014. 468 с.

66. Тернопільська В. І. Довідник з виховної роботи зі студентами. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2014. 184 с.

67. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика. За заг. ред. В. Калашника. Харків : ФOP Співак, 2009. 960 с.

68. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні : вибрані пед.. твори : у 2 т. Т. 1 : Теоретичні проблеми педагогіки. Київ, 1093. С. 43–103.

69. Франко І. Публіцистика. Вибрані статті. Київ : Наука, 1953. 158 с.

70. Франко І. Я. Кому за се сором? (Відкритий лист до редакції «Правди»). *Зібрання творів*: у 50 т. Редкол. : Є. П. Кирилюк (голова) та ін.; АН УРСР, ін-т філософії, ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наук. думка, 1986. Т. 45. 574 с.

71. Шацкий С. Т. Работа для будущего. М. : Просвещение, 1989. 223 с.

72. Шелудешева М. В. Спортивно-вишкільний пластовий табір «Калиновий оберіг», як форма фізичного виховання молоді. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 10. С. 284–287.

73. Шестопалюк О. В. Розвиток громадянської компетентності майбутніх учителів : монографія. Вінниця : Консоль, 2009. 312 с.

74. Ярошинська О. Середовищний підхід в професійній освіті: теоретичні засади та перспективи впровадження. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4 (Ч. 1). С. 104–110.

75. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. М. : Смысл, 2001. 366 с.

76. Afzal, H., Imran, A., Muhammad, A. K., Kashif, H. (2010). A Study of University Students' Motivation and Its Relationship with Their Academic Performance. *International Journal of Business and Management*, 5 (4), 80-88. <http://dx.doi.org/10.5539/ijbm.v5n4p80>.

77. Kyong-Jee, K. & Theodore, W. F. (2011). Changes in Student Motivation during Online Learning. *Journal of Educational Computing Research*, 44, 1-23. Available at: <http://www.anitacrawley.net/Articles/Kim2011%20changes%20in%20motivation.pdf>

78. Harandi, S. R. (2015). Effects of e-learning on Students' Motivation. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 181, 423-430. <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.905>

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА
«Патріот»

Шановний студенте!

Просимо відповісти на поставлені запитання. Його результати сприятимуть удосконаленню методики патріотичного виховання студентської молоді в університеті.

1. Чи вважаєте Ви себе патріотом?

1. Так.
2. Ні.
3. Частково.
4. Не знаю.

2. Які суб'єкти, на Вашу думку, найбільше вплинули на формування Ваших патріотичних поглядів:

1. Навчальний заклад.
2. Оточуючі люди, друзі.
3. Батьки.
4. Органи влади.
5. ЗМІ.

3. Що Ви розумієте під поняттям «патріотизм»?

4. За якими ознаками чи висловлюваннями Ви визначаєте для себе поняття «патріотизм»?

1. Національна самосвідомість, гордість за належність своєї нації, народу.
2. Непримиримість до представників інших націй і народів.
3. Інтернаціоналізм, готовність до співпраці з представниками інших націй і народів у інтересах своєї країни.
4. Безкорислива любов і служіння Батьківщині, готовність до самопожертви заради її блага або спасіння.
5. Любов до рідного дому, країни, міста, вірність національній культурі, традиціям, устрою життя.
6. Спроба працювати для процвітання України, для того, щоб держава, в якій Ви живете, була авторитетною, міцною і шанованою у світі.
7. Патріотизм нині не актуальний, не сучасний, не для сучасної молоді.
8. Патріотизм це лише романтичний образ, літературна вигадка.
9. Інше _____

5. Якщо Ви не змогли визначити для себе поняття «патріотизм», то в чому причина Вашого нерозуміння?

1. Немає бажання.
2. Немає можливості.
3. Вважаю це неактуальним.

6. Перед Вами список індивідуально-психологічних характеристик і життєвих цінностей людини. Визначте за 10-бальною шкалою, на скільки ці якості й цінності сформовані у Вас.

1. активне діяльне життя _____
 2. життєва мудрість _____
 3. здоров'я (фізичне і психічне) _____
 4. цікава робота _____
 5. краса природи і мистецтва _____
 6. любов (духовна і фізична) _____
 7. матеріальне забезпечення життя _____
 8. наявність добрих і вірних друзів _____
 9. суспільне визнання _____
 10. пізнання (освіта, кругозір) _____
 11. продуктивне життя _____
 12. розвиток (постійне духовне і фізичне вдосконалення) _____
 13. розваги _____
 14. свобода (самостійність, незалежність в судженнях і вчинках) _____
 15. щасливе сімейне життя _____
 16. щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому) _____
 17. творчість (можливість творчої діяльності) _____
 18. впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч) _____
-
19. охайність _____
 20. вихованість (гарні манери) _____
 21. високі запити (високі вимоги до життя) _____
 22. життєрадісність _____
 23. старанність _____
 24. незалежність _____
 25. непримиримість до недоліків у себе та інших _____
 26. освіченість _____
 27. відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово) _____
 28. раціоналізм (вміння розумно і логічно мислити, приймати обдумані раціональні рішення) _____
 29. самоконтроль (стриманість, самодисципліна) _____
 30. сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів _____
 31. тверда воля (вміння наполягти на своєму, не відступати перед
 32. труднощами) _____
 33. терпимість (до поглядів і думки інших, вміння прощати іншим їх помилки) _____
-
34. широта поглядів (вміння зрозуміти іншу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички) _____
 35. чесність (правдивість, щирість) _____
 36. ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі) _____
 37. чуйність (турботливість) _____

7. Відмітьте, що у Вашій компанії, колективі, колі Ваших знайомих цінується більше?

1. Вміння цінувати справжню дружбу.

2. Готовність допомогти один одному в складний час.
3. Взаєморозуміння.
4. Чесність, порядність, принциповість.
5. Приємна зовнішність.
6. Гарні манери.
7. Вміння модно одягатися.
8. Сила волі.
9. Сміливість.
10. Рішучість.
11. Інтерес, знання літератури, мистецтва, музики.
12. Інтерес до політики.
13. Наявність фірмових речей тощо.
14. Наявність грошей на різні витрати.
15. Здібності.

8. Із запропонованих варіантів відповідей виберіть ту, яка найбільшою мірою виражає Вашу точку зору:

1. Я люблю, коли інші люди мене цінують.
2. Я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи.
3. Я люблю приємно проводити час із друзями.

9. Закінчіть речення. Бути гідним громадянином своєї країни означає бути...

10. Ваше ставлення до подій у листопаді 2013 р.

1. Мені байдуже.
2. Брав безпосередню участь у цих подіях.
3. Не знаю.
4. Дуже хотілося б бути у центрі тих подій, але не було можливості.

11. Ваше ставлення до подій на Сході України.

1. Позитивне.
2. Негативне.
3. Не знаю.

12. Які заходи проводяться в університеті щодо формування патріотизму?

13. Чи берете Ви участь в університетських заходах патріотичного та громадянського спрямування?

1. Так.
2. Ні.

14. Які заходи громадянського спрямування Ви хотіли б, щоб проводилися у Вашому закладі вищої освіти?

15. На Вашу думку, чи сприяє спорт та різного роду спортивні змагання формуванню патріотизму у молоді?

16. Перерахуйте заходи, які, на вашу думку, сприятимуть вихованню патріотизму, та учасником яких Ви хотіли би стати.